

DÖWLET BÝUJET EDARALARYŇ MYSALY HASABA ALYŞ SYÝASATY

I. UMUMY DÜZGÜNLER

1. Şu Döwlet býujet edaralaryň mysaly hasaba alyş syýasaty "Buhgalterçilik hasaba alnyşy we maliýe hasabatlylygy hakynda" Türkmenistanyň Kanunyna, Türkmenistanyň Býujet kanunçylygyna, şeýle hem Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan tassyklanan döwlet býujet edaralary üçin maliýe hasabatlylygynyň milli standartlaryna we buhgalterçilik hasaba alnyşy we maliýe hasabatlylygy boýunça Türkmenistanyň beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalaryna laýyklykda işlenip taýýarlandy.

2. Şu mysaly hasaba alyş syýasaty döwlet býujet edaralary (mundan beýläk – edaralar) tarapyndan buhgalterçilik hasaba alnyşy alnyp barlanda we maliýe hasabatlylygy düzülende ulanylýar.

3. Hasaba alyş syýasaty edaranyň ykdysady işiniň faktlarynyň ilkinji gözegçilik edilmeginiň, bahalandyrylmagynyň, bellige alynmagynyň, gündelik toparlanýlmagynyň we jemlenip umumylaşdyrylmagynyň amala aşyrylmagynyň döwlet býujet edaralary üçin maliýe hasabatlylygynyň milli standartlarynda bellenilen anyk usullarynyň we tärleriniň jeminden ybaratdyr.

4. Buhgalterçilik hasaba alnyşy alyp barmaga bildirilýän, şu hasaba alyş syýasatynda göz önünde tutulmadyk kadalar we talaplar Türkmenistanyň beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalarynda bellenýär.

II. BUHGALTERÇILIK HASABA ALNYŞYNYŇ ULGAMY

5. Buhgalterçilik hasaba alnyşynyň ulgamynyň maksady maliýe hasabatlylygyny düzmek we bermek üçin maglumat esasyňy üpjün etmek bolup durýar.

6. Buhgalterçilik hasaba alnyşy edaranyň ykdysady işiniň faktlaryna syn etmegiň, olary ýygnamagyň, bellige almagyň we umumylaşdyrmagyň üznüksiz, tertipleşdirilen ulgamyny özünde jemleýär.

7. Buhgalterçilik hasaba alnyşy býujetleriň (çykdaýy sanawlarynyň) ýerine ýetirilişini hasaba almakdan ybarat bolup, ol hasaplap ýazmak usulynyň esasynda amala aşyrylýar, şunda ähli amallar hasaplarda Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan tassyklanan, Hasaplaryň mysaly meýilnamasyna laýyklykda goşa ýazgy usuly bilen görkezilýär.

8. Edaralar Türkmenistanyň Maliýe ministrligi bilen ylalaşyp, öz işleriniň aýratynlygyny hasaba almak we edaralarda buhgalterçilik hasaba alnyşynyň ýöredilişini we şu hasaba alyş syýasatyny berjaý etmek bilen, buhgalterçilik hasaba alnyşy boýunça umumy düzgünleri ulanmagyň tertibi barada görkezmeleri goşmaça çykaryp bilerler.

9. Edara buhgalterçilik hasaba alnyşyny buhgalterçilik hasaba alnyşynyň memorial-order görnüşini boýunça amala aşyrylýar.

10. Edaranyň buhgalterçilik hasaba alnyşy aşakda getirilýän kadalaşdyryjy resminamalara laýyklykda alnyp barylýar:

"Buhgalterçilik hasaba alnyşy we maliýe hasabatlylygy hakynda" Türkmenistanyň Kanuny;

Türkmenistanyň Býujet kanunçylygy;

Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan tassyklanan, aşakda sanalyp geçilýän beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalary:

Maliýe hasabatlylygyny düzmegiň we bermegiň konsepsiýasy;

Döwlet býujet edaralary üçin maliýe hasabatlylygynyň milli standartlary;

Hasaplaryň mysaly meýilnamasy;

Girdejileri we çykdaýjylary emele getirmek boýunça usulýet maslahatlary;

Maliýe hasabatlylygyny düzmek we bermek hakynda düzgünnama;

döwlet býujet edaralary üçin maliýe hasabatlylygynyň görnüşleri;

Edaranyň hasaba alyş syýasaty;

ilkinji hasaba alyş resminamalarynyň görnüşleri we olary ulanmak boýunça gollanma;

buhgalterçilik hasaba alnyşyny we maliýe hasabatlylygyny guramak boýunça Türkmenistanyň beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalary;

edaranyň hasaplarynyň iş meýilnamasy (hasaba alyş syýasatyna goşulýar).

11. Edaranyň buhgalterçilik hasaba alnyşy şu ýörelgelere laýyklykda alnyp barylýar:

hasaplap ýazma – oňa laýyklykda geleşikleriň we beýleki wakalaryň netijeleri pul serişdeleri ýa-da olaryň ekwiwalentleri alnan wagtynda däl-de, olaryň ýüze çykan wagtynda ykrar edilýär we olaryň bolup geçen hasabat döwründe hasaba alnýar hem-de şol hasabat döwürleriniň maliýe hasabatlarynda görkezilýär;

üznüksizlik – edaranyň ýakyn geljekde işlejekdigini we amallary geçirjekdigini aňladýar. Ýagny, edaranyň ýapylmak ýa-da işiniň gerimlerini düýpli çäklendirmek maksady we oňa zerurlyk ýok diýen pikirden ugur alnýar; eger-de şunuň ýaly maksat ýa-da zerurlyk bar bolsa, onda maliýe hasabatlylygy başga esasynda düzülmelidir. Edaranyň işiň gerimlerini çäklendirmek maksady ýok bolsa, onda onuň aktiwleri ýapylyş çykdaýjylaryny hasaba almazdan ilki başky bahasy boýunça görkeziler.

12. Hojalyk işiniň faktlary edaranyň ýolbaşçysy tarapyndan tassyklanan, Buhgalterçilik hasaba alnyşynyň iş meýilnamasyna we Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan tassyklanan beýleki kadalaşdyryjy namalara laýyklykda degişli buhgalterçilik ýazgylary bilen resmileşdirilýär.

III. BUHGALTERÇILIK HASABA ALNYŞYNDAKY WE MALIÝE HASABATLYLYGY ULGAMYNDAKY RESMINAMALAR

13. Buhgalterçilik hasaba alnyşyndaky we maliýe hasabatlylygy ulgamyndaky resminamalar ilkinji hasaba alyş resminamalaryndan, buhgalterçilik hasaba alnyşynyň registrlerinden, maliýe hasabatlylygyndan ybarat.

14. Ilkinji hasaba alyş resminamalary buhgalterçilik ýazgylarynyň geçirilmegi üçin esas bolup durýar we ykdysady işiň faktyny belleýär. Ilkinji

hasaba alyş resminamalary ykdysady işiň faktynyň amala aşyrylan pursatynda, eger bu mümkin bolmasa – ol gös-göni tamamlanandan soň düzülmelidir.

15. Hasaba almak üçin kabul edilen ilkinji hasaba alyş resminamalaryndaky maglumatlar buhgalterçilik hasaba alnyşynyň registrlerinde yzygiderli ulgamlaşdyrylýar, umumylaşdyrylýar we toplanýlar. Buhgalterçilik hasaba alnyşynyň registrlerinde toplanan maglumatlar maliýe hasabatlylygyny düzmek üçin çeşme bolup durýar.

16. Edara ilkinji hasaba alyş resminamalarynyň, buhgalterçilik hasaba alyş registrleriniň Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan tassyklanan görnüşlerini, şeýle hem edaranyň ykdysady işini hasaba almak bilen işlenip düzülen ilkinji hasaba alyş resminamalarynyň görnüşlerini peýdalanýar (edara tarapyndan özbaşdak işlenip taýýarlanan we tassyklanan ilkinji hasaba alyş resminamalarynyň sanawy we görnüşleri hasaba alyş syýasatyna goşulýar).

17. Edara tarapyndan elektron programmadan peýdalanylýan mahalynda registrleriň çap edilen görnüşleri olara goşulýan ilkinji hasaba alyş resminamalary bilen bilelikde her aýda aýratyn bukjalara çatylýar.

IV. RESMINAMALARYŇ DOLANYŞYGY

18. Buhgalterçilik hasaba alnyşynda ilkinji hasaba alyş resminamalarynyň hereketine, hususan-da, resminamalaryň döredilmegine ýa-da beýleki guramalardan alynmagyna, hasaba almak, işlemek, arhiwe tabşyrmak üçin kabul edilmegine resminamalaryň dolanyşygy diýip düşünilýär.

19. Ilkinji hasaba alyş resminamalaryny buhgalteriýa bermek resminamalar dolanyşygynyň baş buhgalter tarapyndan düzülen we edaranyň ýolbaşçysy tarapyndan tassyklanan tertibi bilen düzgünleşdirilýär. Maddy jogapkär adamlara resminamalar dolanyşygynyň tertibinden göçürmeler gowşurylýar. Resminamalar dolanyşygynyň tertibi edara tarapyndan özüniň hasaba alyş syýasatyna goşulýar.

20. Buhgalterçilik hasaba alnyşynyň registrlerinde ýazgylar üçin esas bolup hyzmat edýän resminamalar resminamalar dolanyşygynyň tertibinde görkezilen möhletlerde buhgalteriýa berilmelidir.

21. Buhgalteriýa gelip gowşan ilkinji hasaba alyş resminamalary görnüşi boýunça hem (ilkinji hasaba alyş resminamalarynyň dolulygy we resmileşdirilişiniň dogrulygy, maglumatlaryň doldurylyşy), mazmuny boýunça hem hökmany suratda barlagdan geçirilýär. Buhgalteriýa gullugynyň işgärleriniň ygtyýarlyklarynyň çäklerinde resminamalaşdyrylan amallaryň kanunylygy we aýry-aýry görkezijileriň logiki baglanyşygy barlanýar.

22. Resminamalaryndaky maglumatlaryň dogrulygy üçin, şeýle hem ilkinji hasaba alyş resminamalarynyň öz wagtynda we bolmalysy ýaly düzülmegi üçin bu resminamalary taýýarlan we olara gol çeken adamlar jogapkärçilik çekýär.

23. Maddy gymmatlyklaryň satyn alnandygy baradaky resminamalarda şol gymmatlyklaryň alnandygy üçin maddy jogapkär adamyň goly bolmalydyr, işleriň ýerine ýetirilendigini tassyklaýan resminamalarda bolsa, işleriň netijeleriniň jogapkär adamlar tarapyndan kabul edilendigi barada gollar bolmalydyr.

24. Aýry-áýry hojalyk amallaryny amala aşyrmak boýunça edaranyň ýolbaşçylygy bilen baş buhgalteriň arasynda agzalalyk bar bolanda, olara degişli ilkinji hasaba alyş resminamalary edaranyň ýolbaşçysynyň ýazmaça görkezmesi boýunça ýerine ýetirmäge kabul edilip bilner, şunda edaranyň ýolbaşçysy şunuň ýaly amallary amala aşyrmagyň netijeleri we olar baradaky maglumatlaryň buhgalterçilik hasaba alnyşyna we maliýe hasabatlylygyna goşulmagy üçin doly jogapkärçilik çekýär.

25. Ilkinji hasaba alyş resminamalaryndaky ýazgylar ýazgylaryň saklanmagyny üpjün edýän usul bilen geçirilýär: syýa, şarikli ruçka bilen, hat ýazýan maşynlaryň we awtomatlaşdyryş serişdeleriniň kömegi bilen ýazylýar. Ilkinji hasaba alyş resminamalaryndaky boş setirleriň üsti çyzylýar.

26. Ilkinji hasaba alyş resminamalarynda (tekstli böleginde hem, san maglumatlarynda hem) bozup düzetmelere we düzedilendigi barada bellik etmän düzediş girizilmegine ýol berilmeýär. Ilkinji hasaba alyş resminamalarynda düzedişler "Düzedildi" diýen ýazgy bilen görkezilmelidir we düzedilen senesini görkezmek bilen resminama gol çeken adamlaryň gollary bilen tassyklanmalydyr. Kassa we bank resminamalarynda düzedişlere ýol berilmeýär.

27. Girdeji we çykdaýy kassa orderleriniň ýanyna goşulýan ähli resminamalar, şeýle hem zähmet hakyny tölemek üçin esas bolup hyzmat eden ähli resminamalar, senesini (gününi, aýyny, ýylyny) görkezmek bilen, hökmany suratda "Alyndy" ýa-da "Tölendi" diýen ýazgyly dörtburç möhürçe basylyp ýa-da el bilen ýazylyp ýapylmalydyr.

28. Kartoçkalar kartotekalarda saklanýar, olarda kartoçkalar maddy jogapkär adamlara bölmek bilen, görkezijiler boýunça ýerleşdirilýär.

29. Materiallaryň we ş.m. hasaba alynýan kartoçkalary çatylan görnüşde, kartoçkalaryň sanawy, buhgalterçilik hasaba alnyşynyň registrleri we beýleki buhgalterçilik resminamalary bilen bilelikde her ýylda arhiwe tabşyrylýar.

30. Esasy serişdeleri hasaba almak boýunça tükelleýiş kartoçkalarynyň ýazgysy onda iň soňky tükelleýiş kartoçkasy boýunça inwentary hasapdan öçürmek barada bellik bar bolanda arhiwe tabşyrylýar.

31. Buhgalterçilik hasaba alnyşynyň kitaplary bir ýyl geçenden soň olarda boş sahypalar bar bolan ýagdaýynda soňky ýylyň amallaryny ýazmak üçin peýdalanylýp bilner.

32. Ilkinji hasaba alyş resminamalary, buhgalterçilik hasaba alnyşynyň registrleri we maliýe hasabatlylygy Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda bellenen möhletleriň dowamynda saklanýar. Saklanmaly möhletleri tamamlanandan soň işler bellenen tertipde degişli döwlet arhiwine tabşyrylýar. İşleriň arhiwe tabşyrylandygyny tassyklaýan resminamalar hemişe buhgalteriýada saklanmalydyr.

33. Ilkinji hasaba alyş resminamalary, buhgalterçilik hasaba alnyşynyň registrleri we maliýe hasabatlylygy arhiwe tabşyrylmazyndan öň buhgalteriýada, ýörite jaýlarda ýa-da ýapylýan şkaflarda 5 ýylyň dowamynda saklanýar.

34. Ilkinji hasaba alyş resminamalarynyň we buhgalterçilik hasaba alnyş registrleriniň alynmagyna Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen halatlarda we tertipde ýol berilýär.

35. Ilkinji hasaba alyş resminamalarynyň ýiten ýa-da ýok edilen ýagdaýynda edaranyň ýolbaşçysy buýruk bilen olaryň ýitmeginiň ýa-da ýok edilmeginiň sebäplerini derňemek üçin topar döredýär.

36. Zerur bolan ýagdaýynda toparyň işine gatnaşmak üçin derňew edaralarynyň we beýleki ygtyýarly edaralaryň wekilleri çagyrylýar.

37. Toparyň işiniň netijeleri ykrar haty bilen resmileşdirilýär, ol edaranyň ýolbaşçysy tarapyndan tassyklanýar. Bu ykrar hatynyň nusgasy ýokarda durýan guramalara, zerur bolan halatynda bolsa derňew edaralaryna iberilýär.

38. Býujet edaralary býujet we täjirçilik işi boýunça amallary hasaba almak üçin buhgalterçilik hasaba alnyşynyň registrlerini amallaryň ugry boýunça aýrytynlykda alyp barýarlar.

39. Jemleýji we jikme-jik hasaplar boýunça buhgalterçilik hasaba alnyşynyň registrleri geçen ýylyň buhgalterçilik hasaba alnyşynyň registrlerine laýyklykda, ýylyň başyndaky galyndylaryň pul möçberiniň ýazgysy bilen açylýar.

40. Jikme-jik hasap buhgalterçilik hasaba alnyşynyň registrlerinde (kartoçkalarda, toplaýyş sanawnamalarynda, kitaplarda, şol sanda buhgalterçilik hasaba alnyşyny alyp barmagyň amaly programmalar bukjasyny ulanmak bilen) alnyp barylýar.

41. Buhgalterçilik kitaplaryndaky ähli sahypalar (listler) ýazgylar başlanmazdan öň belgilenip çykylyar. Listiň iň soňky sahypasynda baş buhgalteriň goly bilen şunuň ýaly ýazgy edilýär: "Şu kitapda jemi ____ sahypa (list) belgilenildi". Her kitapda edaranyň ady we kitabyň açylan ýyly ýazylyp görkezilýär. Kitapda onda açylan görkezijileriň sözbaşysy görkezilýär. Ýazgylar kitabyň beýleki sahypasyna geçirilende şol bölek boýunça sözbaşyda täze sahypalaryň belgisini görkezmek bilen, ýazgynyň geçirilendigi barada bellik edilýär.

42. Buhgalterçilik hasaba alnyşynyň registrlerindäki ýazgylar, resminamalaryň alnan gününüň yzýanyndaky günden gijä galman, syýa, şarikli ruçka bilen ýa-da hat ýazýan maşynlaryň we awtomatlaşdyryş serişdeleriniň kömegi bilen ilkinji hasaba alyş resminamalaryndan göçürilip ýazylyar.

43. Her aý tamamlanandan soň buhgalterçilik hasaba alnyşynyň registrlerinde dolanyşyklaryň jemleri hasaplanýar we bölekler boýunça galyndylar çykarylýar.

44. Her bir hasabat aýy tamamlanandan soň toplaýyş sanawnamalary olara degişli resminamalar bilen bilelikde, hronologiki tertipde toplanmalydyr we çatylmalydyr. Resminamalaryň sany az bolanda iki-üç aýyň we ondan köp döwrüň resminamalary bilelikde çatylyp bilner. Daşky sahypasynda şular ýaly ýazgy edilýär: edaranyň ady; bukjanyň ady we tertip belgisi; hasabat döwri – ýyl we aý; orderleriň başky we iň soňky belgileri; bukjadaky listleriň sany.

45. Baş kitap hasaplaryň tassyklan iş meýilnamasyna laýyklykda, hasaplar boýunça ýylyň başyndaky galyndylaryň pul möçberleriniň ýazgysy bilen açylýar.

46. Baş kitapdaky ýazgylar aýda bir gezek geçirilýär.

Içerki gözegçilik

47. Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda pul serişdeleriniň we haryt-maddy gymmatlyklaryň saklanmagy üçin jogapkär adamlar hökmünde göz önünde tutulan adamlar bilen bellenen tertipde doly özbaşdak maddy jogapkärçilik barada şertnamalar baglaşylýar.

48. Maddy gymmatlyklary almak ygtyýarlylygy ynanç haty bilen tassyklanan adam tarapyndan amala aşyrylýar.

49. Maddy jogapkär adamlar maddy-haryt gymmatlyklaryň girdeji we çykdaýy edilişi boýunça ilkinji hasaba alyş resminamalaryny resminamalary (girdeji we çykdaýy resminamalary boýunça) tabşyryş sanawy bilen bilelikde berýärler. Berlen ilkinji hasaba alyş resminamalarynyň resmileşdirilişiniň dogrulygyna maddy jogapkär adamyň gatnaşmagynda geçirilen barlagdan soň sanaw buhgalteriýanyň işgäriniň goly bilen maddy jogapkär adama gaýtarylýar.

50. Resminamalaryň çykyş görnüşlerinde ýalňyşlar ýüze çykarylanda buhgalteriýa ýalňyş maglumatlary anyklamagy, degişli maglumat binýatlaryna düzedişleri girizmegi we düzedişleri hasaba almak bilen taýýarlanan resminamalaryň çykyş görnüşleriniň alynmagyny amala aşyrýar. Düzedişleri girizmek ýalňyş maglumatlaryň ýüze çykarylan senesinde hökmany suratda düzediş girizýän geçirmeleri (storno), üýtgedilen resminamalary resmileşdirmek ýoly bilen amala aşyrylýar. Resminamalaýyn resmileşdirmegi geçirmezden gönüden-göni maglumatlaryň elektron binýatlarynda düzedişleriň girizilmegine ýol berilmeýär.

51. Dolanyşyk sanawnamalary her aýda düzülýär, olar boýunça dolanyşyk sanawnamalary her çärýekde düzülýän esasy serişdeler muňa girmeyär.

52. Dolanyşyk sanawnamalarynyň her bir görkezijisi boýunça dolanyşyklaryň jemleri we galyndylary Baş kitapda şu görkezijileriň dolanyşyk jemleri we galyndylary bilen deňeşdirilýär. Dolanyşyk sanawnamalaryndaky ýazgylar zerur bolan ýagdaýynda birnäçe ýyllaryň dowamynda geçirilip bilner.

V. MALIÝE HASABATLYLYGY

53. Maliýe hasabatlylygy edaranyň maliýe ýagdaýy, işiniň maliýe netijeleri, arassa aktiwlerdäki/maýadaky üýtgemeler we pul serişdeleriniň hereketi barada maglumatlary peýdalanyjylara bermek üçin niýetlenýär, olar bu maglumatlary ykdysady çözümler kabul edilende peýdalanýarlar.

54. Maliýe hasabatlylygynyň esasy hil häsiýetnamalary düşnüklik, ýerliklilik (möhümlilik), ygtybarlylyk (dogryçylyk, düýp mazmunyň görnüşden ileri tutulmagy, bitaraplyk, seresaplylyk, düşnüklik) we maglumatlaryň deňeşdirilip bilinmegi bolup durýar.

55. Maliýe hasabatlylygy Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan tassyklanan umumy maksatly maliýe hasabatlylygynyň we aralykdaky maliýe hasabatlylygynyň toplumlaryndan durýar.

56. Edara Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda şunuň ýaly hasabatlylygyň berilmegini talap etmäge hukuklary bolan peýdalanyjylar tarapyndan bellenen, maksatlaýyn wezipeli maliýe hasabatlylygyny düzüp biler.

57. Maliýe hasabatlylygyna buhgalterçilik resminamalaryna gol çekmek hukugy bolan adamlar tarapyndan gol çekilýär.

58. Umumy maksatly maliýe hasabatlylygy üçin hasabat döwri senenama ýyly - 1-nji ýanwardan 31-nji dekabir aralygy bolup durýar. Aralykdaky maliýe hasabatlylygy üçin hasabat döwri çäryek bolup durýar.

59. Edara Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen peýdalanyjylara maliýe hasabatlylygyny Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan bellenen möhletlerde berýär.

60. Geçen döwürleriň maliýe hasabatlylygy düzülende ýol berlen ýalňyşlyklaryň ýüze çykarylan halatynda düzedilen ýalňyşlyklaryň pul möçberleri häzirki döwrüň peýdasy ýa-da ýitgisi hasaplananda hasaba alynýar.

VI. TÜKELLEÝIŞ

61. Buhgalterçilik hasaba alnyşynyň we maliýe hasabatlylygynyň maglumatlarynyň dürs bolmagyny üpjün etmek maksady bilen, edara emläkleri we pul borçnamalaryny tükellemegi geçirýär.

62. Geçiriliş häsiýeti boýunça tükelleýişiň hökmany we özbaşdak häsiýeti bolup biler. Hökmany tükelleýişler edarada aşakda bellenen möhletlerde geçirilýär: ätiýaçlyklar (haryt-maddy ätiýaçlyklary, taýýar önüm, harytlar) 1-nji noýabrda;

esasy serişdeler, maddy däl aktiwler 1-nji oktýabrda;

tamamlanmadyk gurluşyk 1-nji oktýabrda;

tamamlanmadyk önümçilik 1-nji noýabrda

algydarlar we bergidarlar bilen hasaplaşyklar hasabat senesinde;

hasaplardaky, ýoldaky pul serişdeleri 1-nji ýanwarda;

kassadaky pul serişdeleri her aýda.

Özbaşdak tükelleýişler hökmany tükelleýişleriň geçirilmeli wagt tertibine bagly bolmazdan, edaranyň ýolbaşçynyň buýrugy boýunça geçirilýär.

63. Mundan başga-da, şu aşakdaky ýagdaýlarda hökmany suratda tükelleýiş geçirilýär:

maddy-jogapkär adamlar çalşanda (işleriň kabul edilýän-tabşyrylýan günü);

haryt-maddy ätiýaçlyklaryň ogurlanandygy ýa-da olardan hyýanatçylykly peýdalanylandygy, şeýle hem olaryň zaýalanandygy ýüze çykarylanda;

tebigy betbagtçylyklar, ýangyn, awariýalar bolanda ýa-da garaşylmadyk şertler sebäpli ýüze çykan beýleki adatdan daşary ýagdaýlarda;

edara ýatyrylanda (üýtgedilip guralanda), ýatyryş (bölüniş) balansy düzülmezinden oň we Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan beýleki ýagdaýlarda.

64. Edaranyň ýolbaşçysy haryt-maddy gymmatlyklary we pul serişdelerini tükellemegiň dogry we öz wagtynda geçirilmegi üçin we olaryň duýdansyz geçirilmegini üpjün etmek üçin jogapkärçilik çekýär. Ol gymmatlyklaryň hakyky

barlygyna gysga möhletlerde doly we takyk barlagy üpjün edýän şertleri (ýükleri gaýtadan çekmek we ondan-oňa geçirmek üçin işçi güýji, tehniki taýdan gurat terezi we ş.m., bilen üpjün etmek) döretmäge borçlydyr.

65. Tükelleýiş geçirmek üçin edaranyň ýolbaşçysynyň buýrugy bilen edaranyň işgärlerinden ybarat iş topary düzülýär, şeýle hem onuň işine garaşsyz auditorlar çekilip bilner.

66. Tükelleýiş işlerini geçirmegiň hökmany şerti oňa tükellenilýän gymmatlyklar garamagynda bolan maddy-jogapkär adamyň gatnaşmagy bolup durýar. Maddy-jogapkär adam öz jogapkärçiligine gelip gowşan ähli gymmatlyklaryň girdeji edilendigi, çykyp gidenleriniň çykdaýy hökmünde hasapdan öçürilendigi we gymmatlyklara degişli ähli çykdaýy we girdeji resminamalarynyň buhgalteriýa tabşyrylandygy barada tükelleýiş başlanmazdan öň dil haty berýär. Özlerinde gymmatlyklary satyn almak üçin berlen, hasabat bermäge degişli pul möçberleri ýa-da gymmatlyklary almak üçin ynanç hatlary bolan adamlardan hem şonuň ýaly dil haty alynýar.

67. Tükelleýiş geçirilende Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan tassyklan ilkinji hasaba alyş resminamalary ulanylýar.

68. Deňeşdirme sanawnamalary hakyky gaýtadan hasaplamak tamamlanandan soň 10 iş gününüň dowamynda düzülýär.

69. Tükelleýiş netijeleri onuň netijeleri buhgalterçilik hasaba alnyşynyň maglumatlary bilen deňeşdirilenden soň 10 gününüň dowamynda edaranyň ýolbaşçysy tarapyndan tassyklanýar.

70. Tükelleýiş geçirilende hakyky bar bolan emläk bilen buhgalterçilik hasaba alnyşynyň maglumatlarynyň arasynda ýüze çykarylan tapawutlar hasaba alyşda şu tertipde görkezilýär:

hakyky ätiýaçlyklaryň artyk möçberi edaranyň girdeji etmek boýunça hasaplarynda bazar bahalary boýunça ykrar edilýär. Bazar bahasyny kesgitlemegiň mümkin bolmadyk ýagdaýynda girdeji edilen ätiýaçlyklar kärhana tarapyndan ozal satyn alnan, şulara meňzeş ätiýaçlyklaryň özüne düşýän gymmaty boýunça ykrar edilýär;

hakyky ýetmezçilikleriň we zaýаланan ätiýaçlyklaryň pul möçberleri olaryň hakyky özüne düşýän gymmaty boýunça hasaba alyş hasaplaryndan öçürilýär. Günäkär adamlar anyklanan halatynda ýetmezçiligiň bazar bahalary boýunça pul möçberi günäkär adamlara degişli edilýär we Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen tertipde olaryň özleri tarapyndan öwezi dolunýar. Günäkär adamlaryň anyklanmadyk ýa-da günäkär adamlardan töletdirmek kazyýet tarapyndan tassyklanmadyk halatynda ýetmezçiliklerden we ýitgilerden çekilen zyýan edaranyň ýitgileri hökmünde hasapdan öçürilýär.

71. Tükelleýiş netijeleri tükelleýiş geçirilen hasabat döwründe buhgalterçilik hasaba alnyşynda hasaba alynmaga degişlidir.

72. Tükelleýiş toparynyň pikirine görä, tükelleýiş geçirilen pursatynda olaryň adalatly gymmaty balans gymmatyndan ep-esli pes bolan obýektler ýüze çykarylanda, ýagny, aktiwiniň gymmatynyň gaçmagy bar bolsa, topar aýry-aýry aktiwleriň gymmatynyň gaçmagyny ykrar etmek baradaky ýazmaça teklibi edaranyň ýolbaşçylarynyň garamagyna hödürleýär. Şunda gymmat tükelleýiş

topary tarapyndan dürli çeşmeleriň maglumatlaryny ulanmak bilen kesgitlenýär, bazar bahasyny kesgitlemegiň mümkin bolmadyk aýry-aýry ýagdaýlarynda bolsa, garaşsyz nyrh kesiji çekilýär. Ýolbyşçylaryň kabul eden çözgüdiniň esasynda Baş buhgalter buhgalterçilik hasaba alnyşynda degişli ýazgy geçirýär.

73. Tükelleýiş geçirmäge bildirilýän goşmaça talaplar Türkmenistanyň kanunçylygy bilen bellenýär.

VII. UMUMY HASABA ALYŞ YÖRELGELERI WE USULLARY

7.1. Esasy serişdeleri hasaba almak

Esasy serişdeleri ykrar etmek

74. Esasy serişdeler – bu maddy aktiwler bolup, olar:

a) önümçiligiň we harytlary ibermegiň we hyzmat etmegiň barşynda, kärendä berlende ýa-da dolandyryş maksatlarynda peýdalanmak üçin niýetlenýär;

b) bir ýyldan köp döwrüň dowamynda peýdalanylýar diýip hasap edilýär;

ç) aktiwiň gymmaty durmuş töleglerini we beýleki tölegleri, salgytlary, ýygymlary hasaplamak üçin binýatlyk mukdarynyň on dört essesinden az bolmaly däldir.

75. Edaranyň esasy serişdeleri şu derejelere bölünýär:

jaýlar;

desgalar;

jaýlary we desgalary abadanlaşdyrmak;

maşynlar we enjamlar;

ulag serişdeleri;

kompýuter we edara enjamlary;

mebel we edara esbaplar;

gaýry esasy serişdeler.

76. Esasy serişdeler ilkibaşda ykrar edilende edara esasy serişdelere hakyky özüne düşýän gymmaty boýunça baha berýär.

77. Esasy serişdeleriň özüne düşýän gymmaty şulary öz içine alýar:

şertnama laýyklykda üpjün edijä (satyja) tölenýän pul möçberleri;

gurluşyk potrat şertnamasy ýa-da başga bir şertnamalar boýunça esasy serişdeler obýektini döretmek maksady bilen amala aşyrylýan işleriň geçirilendigi üçin edaralara tölenýän pul möçberleri;

esasy serişdeleri satyn almak (döretmek, taýýarlamak) bilen baglanyşykly maglumat we geňiş hyzmatlary üçin edaralara tölenýän pul möçberleri;

esasy serişdeleri satyn almak (döretmek, taýýarlamak) bilen baglanyşykly bellige alyş ýygymlary, döwlet paçlary we şoňa meňzeş beýleki tölegler;

gümrük paçlary, gümrük ýygymlary we hukuk eýesiniň emläk hukuklaryny satyn almak (bermek) bilen baglanyşykly şoňa meňzeş beýleki tölegler;

onuň üstü bilen esasy serişdeler satyn alnan araçy gurama tölenýän hak-heşdekleriň pul möçberleri;

esasy serişdeler obýektini onuň peýdalanylmaly ýerine getirmek boýunça harajatlar;

esasy serişdeler obýektini döretmek, öndürmek we (ýa-da) taýýarlamak bilen baglanyşykly harajatlaryň pul möçberleri: edara tarapyndan harçlanan materiallar, zähmet haky we zähmet haky boýunça töleglere hasaplap ýazmalar, beýleki guramalaryň (bilelikde ýerine ýetirijileriň, potratçylaryň (kömekçi potratçylaryň)) hyzmatlary;

gurulýan desganyň direksiýasyny saklamak we tehniki (gurluşyk) gözegçiligi üçin harajatlary goşmak bilen, esasy serişdeler obýektini döretmek, öndürmek we (ýa-da) taýýarlamak bilen baglanyşykly beýleki harajatlar.

78. Esasy serişdeleriň ykrar edilen senedäki pul serişdeleriniň ekwiwalentindäki bahasy onuň özüne düşýän gymmaty bolup durýar. Eger töleg möhleti adaty karzlaşdyrmak şertlerinden ýokary döwre soňa süýşürilen bolsa, onda, eger şu göterim döwlet býujet edaralary üçin maliýe hasabatlylygynyň "Karzlar boýunça harajatlar" milli standartyna laýyklykda esasy serişdeleriň obýektiniň balans gymmatynda ykrar edilmeyän bolsa, pul serişdeleriniň ekwiwalentindäki baha bilen tölegiň umumy pul möçberiniň arasyndaky tapawut karzlaşdyrylýan döwrüň göterimi hökmünde ykrar edilýär.

79. Esasy serişdeleriň monetar däl aktiwiň ýa-da aktiwler toparynyň ýerine alynýan halatynda ýa-da esasy serişdeleriň obýekti üçin töleg gatyşyk görnüşde bolup, pul serişdelerini tölemegi, şeýle hem haýsydyr bir monetar däl aktiwi bermegi öz içine alýan bolsa, onda alynýan esasy serişdäniň gymmatyna adalatly gymmaty boýunça baha berilýär, şu aşakydaky ýagdaýlar muňa girmeyär:

a) çalyşmak amalyň ýeterlik möçberde täjirçilik mazmuny ýok bolsa; ýa-da

b) alynýan aktiwiň adalatly gymmatyna hem, çalşylýan aktiwiň adalatly gymmatyna hem dogry baha berip bolmaýan bolsa. Şeýle ýagdaýlarda alynýan aktiwe ýerine berilýän aktiwiň balans gymmaty boýunça baha berilýär.

80. Eger alnan ýa-da berlen aktiwiň adalatly gymmatyny kesgitlemek mümkin bolsa, onda alnan aktiwiň özüne düşýän gymmatyny kesgitlemek üçin berlen aktiwiň adalatly gymmaty peýdalanylýar, alnan aktiwiň adalatly gymmatynyň açyk görnüp duran ýagdaýlary muňa girmeyär.

81. Üçünji taraplar tarapyndan berilmeginiň netijesinde mugt alnan esasy serişdeler adalatly gymmaty boýunça, döwlet edaralary tarapyndan berilmeginiň netijesinde alnan esasy serişdeler bolsa balans gymmaty boýunça ykrar edilýär. Şunda alnan esasy serişdeleriň gymmaty alnan mahalynda "Geljek döwürleriň girdejilerine" degişli edilýär we soňra, ulanyş tutumynyň hasaplanyp ýazylyşyna görä, şol döwürde ozal hasaplanyp ýazylan ulanyş tutumyna deň möçberde amal däl işden girdejiler ykrar edilýär.

82. Ilkibaşda ykrar edilenden soň edara esasy serişdeleriň ähli obýektlerine soňky baha bermeleri hakyky harajatlar boýunça amala aşyrýar, şunda toplanan ulanyş tutumy we gymmatyň gaçmagyndan toplanan ýitgiler aýrylýar.

83. Her bir hasabat döwrüniň ahyrynda edara aktiwiň gymmatynyň gaçmagynyň mümkindigini görkezýän alamatlarynyň bardygyny ýüze çykarýar.

84. Esasy serişdeler obýektlerine Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda gaýtadan baha berlip bilner.

85. Esasy serişdeler obýektlerine hyzmat etmek üçin harajatlar esasy serişdeler obýektlerini abatlamak we saklamak üçin çykdaýylaryň ýüze çykýan döwründe gündelik çykdaýylaryň düzümünde görkezilýär.

86. Olaryň aktiwi ykrar etmek ölçeglerine laýyk gelen mahalynda, esasy serişdeleriň ýagdaýyny ilki başda baha berlendäki öndürjilik kadalaryndan gowulandyryýan, esasy serişdeleri gurmak we olaryň durkuny täzelemek üçin harajatlary edara maýalaşdyrýar we tamamlanmadyk gurluşygyň hasabyna degişli edýär.

87. Tamamlanmadyk gurluşyk hakyky harajatlar boýunça ölçenýär. Tamamlanmadyk we tamamlanan, ýöne ulanmaga berilmedik gurulýan we durky täzelenýän obýektler geljek ýylyň balansyna geçýär. Tamamlanan we ulanmaga berlen gurluşyk desgalary kabul ediş ykrar hatynyň esasynda, olar üçin çykarylan pul möçberinde uzak möhletli aktiwleriň hasaba alynýan hasaplaryna degişli edilýär.

Esasy serişdeleriň ulanyş tutumyny hasaplamak

88. Esasy serişdeleriň ulanyş tutumyny hasaplamak onuň peýdalanmak üçin elýeter bolan, ýagny, onuň ýerleşýän ýeriniň we ýagdaýynyň ony dolandyrmagyň maksatlaryna laýyklykda ulanmagy amala aşyrmaga mümkinçilik berýän mahalynda başlanýar.

89. Ulanyş tutumy hasabat döwrüniň ahyrynda hasaplanyp ýazylýar.

90. Aktiwiň ulanyş tutumyny hasaplamak şu iki senäniň haýsy ir bolsa, şondan başlap bes edilýär:

a) "Ýerlemek üçin niýetlenen uzak möhletli aktiwler" maliýe hasabatlylygynyň milli standartyna laýyklykda, ýerlemek üçin niýetlenen (ýa-da ýerlemek üçin niýetlenen hökmünde topara bölünen çykyp gidýän toparyň düzümine goşulan) aktiwleriň düzümine geçirilen senesi; ýa-da

b) aktiwiň hasapdan öçürilen senesi.

91. Esasy serişdäniň peýdaly ulanylýan möhletiniň dowamynda onuň gymmatyny üzmek üçin edara ulanyş tutumyny hasaplamagyň gönümel usulyny ulanýar.

92. Edaranyň ähli esasy serişdeleriniň ýatyryş gymmaty (çykyp gitmegi boýunça garaşylýan harajatlary aýyrmak bilen, esasy serişdeler ýok edilende ýüze çykýan ätiýaçlyk şaýlaryň, demir bölekleriniň, galyndylaryň çak edilýän gymmaty) nola deňdir.

93. Edara esasy serişdeleriň her bir topara bölünen görnüşleri üçin ulanyş tutumларыnyň aňryçäk möçberlerini ulanýar, ol Türkmenistanyň Ministrler Kabineti tarapyndan belleniýär.

94. Ulanyş tutumyny hasaplamak aktiwiň boş duran wagtynda ýa-da aktiwi işjeň peýdalanmagyň bes edilen ýagdaýynda bes edilmeyär, aktiwiň ulanyş tutumynyň doly hasaplanan ýagdaýlary muňa girmeýär.

Esasy serişdeleri ykrar etmegi bes etmek

95. Esasy serişdeleriň balans gymmatyny ykrar etmek şu ýagdaýlarda bes edilýär:

a) ol çykyp gidende; ýa-da

b) ony peýdalanmakdan ýa-da onuň çykyp gitmeginden geljekde hiç hili ykdysady peýdalara garaşylmaýan bolsa.

96. Esasy serişdeleriň çykyp gitmegi şu ýagdaýlarda amala aşyrylýar:

aktiwlere tükelleme geçirilende ýüze çykarylan ogurlyklar, ýetmezçilikler, zaýalanmalar;

bölekleyin ýok edilmegi (şol sanda durkuny täzelemek, döwrebaplaşdyrmak, gutarnykly enjamlaşdyrmak boýunça işler ýerine ýetirilende);

awariýa, tebigy betbagtçylyklar we beýleki adatdan daşary ýagdaýlarda ýok bolmagy;

Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan beýleki esaslar boýunça, şol sanda esasy serişdeler obýektiniň moral hem-de fiziki taýdan könelmegi, esasy serişdeler obýektini mundan beýläk peýdalanmagyň maksada laýyk däldigi, onuň dikeltmäge ýaramsyzdygy, mümkin däldigi ýa-da netijesizdigi ýaly esaslar boýunça hasapdan öçürmek barada çözügüt kabul edilende göz önünde tutulan çäreler (sökmek, söküp aýyrmak, ýok etmek, ikinji gezek ulanmak we ş.m.) tamamlanandan soň;

Türkmenistanyň kanunçylygynda göz önünde tutulan tertipde esasy serişdeler obýekti başga bir edara berlende;

Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda, gündelik dolandyryş hukugynyň bes edilen beýleki ýagdaýlarynda;

lizingiň meselesi bolup duran obýekt lizing berijä gaýtarylanda.

97. Esasy serişdeleri ykrar etmegi bes etmek bilen baglylykda ýüze çykýan peýda ýa-da ýitgi çykyp gitmeden arassa gelip gowuşmalar bilen (eger olar bar bolsa) şu obýektiň balans gymmatynyň arasyndaky tapawut hökmünde kesgitlenýär we şu hili obýekti ykrar etmek bes edilen mahalynda hasabat döwrüniň peýdasyna ýa-da ýitgisine goşulýar.

98. Ulanyş tutumy doly hasaplanylýan esasy serişdeleri hasapdan öçürmek edaranyň özi tarapyndan amala aşyrylýar. Doly ulanyş tutumy hasaplanylmadyk esasy serişdeler, ýokarda durýan guramanyň (eger ol bar bolsa) rugsady bilen hasapdan öçürilýär, ýokarda durýan guramasy bolmadyk edaralar özbaşdak hasapdan öçürýärler.

Esasy serişdeleriň hasaba alnyşyny resmileşdirmek

99. Esasy serişdeleriň hasaba alynýan birligi tükelleýiş obýekti bolup durýar. Ähli zerur zatlary we degişli esbaplary bolan obýekt, aýratyn, gurluş taýdan aýrybaşga predmet, gurluş taýdan birleşdirilen predmetleriň aýrybaşga toplumy esasy serişdeleriň tükelleýiş obýekti bolup durýar.

100. Gurluş taýdan birleşdirilen obýektde peýdaly ulanylýan möhleti dürli-dürli bolan birnäçe bölekler – esasy serişdeler bar bolan halatynda, şunuň ýaly her bir bölek özbaşdak tükelleýiş obýekti hökmünde hasaba alynýar.

101. Eger-de birnäçe predmetlerden durýan gurluş taýdan birleşdirilen obýektleriň toplumy boýunça ähli obýektler üçin umumy bolan peýdaly ulanylýan möhlet bellenen bolsa, görkezilen obýekt özbaşdak tükelleýiş obýekti hökmünde hasaba alynýar.

102. Esasy serişdeleriň tükelleýiş obýektleri esasy serişdeleriň obýektlerini kiçi bölekler boýunça toparlamaga bildirilýän talaplara laýyklykda hasaba almak üçin kabul edilýär, şunda şu aýratynlyklar hasaba alynýar:

eger jaýlar biri-birine degşip duran bolsa we olaryň umumy diwary bar bolsa, ýöne olaryň her biri gurluş taýdan özbaşdak bitewiligi emele getirýän bolsa, olar aýry-aýry tükelleýiş obýektleri hasap edilýär;

howludaky jaýlar, goşmaça gurlan jaýlar, germewler we jaýyň hereket etmegini üpjün edýän howludaky beýleki desgalar (saraý, haýat, guýy we ş.m.) onuň bilen bir tükelleýiş obýektini emele getirýärler. Eger bu jaýlar we desgalar iki we ondan köp jaýyň hereket etmegini üpjün edýän bolsalar, olar özbaşdak tükelleýiş obýektleri hasap edilýär;

jaýyň daşynda gurlan, özbaşdak hojalyk ähmiýeti bolan jaýlar, ýyladyş gazanlary oturdylan aýratyn duran jaýlar, şeýle hem howluda gurlan düýpli desgalar (ammarlar, garažlar we ş.m.) özbaşdak tükelleýiş obýekti bolup durýarlar.

103. Kitaphana gorunyň obýektlerinden başga her bir tükelleýiş obýektine, olaryň gymmatyna garamazdan, şeýle hem olaryň ulanylýandygyna, ätiýaçlykda saklanýandygyna ýa-da durzulandygyna seretmezden, tükelleýiş tertip belgisi (mundan beýläk – tükelleýiş belgisi) berilýär.

104. Tükelleýiş belgisiniň birinji sekiz belgisi jikme-jik hasaby, soňky belgiler (zerurlygyna görä) esasy serişdäniň topardaky tertip belgisini aňladýar. Mysal üçin, 611141011 tükelleýiş belgisi "Önümçilik maksatly jaýlar" 611141011 jikme-jik hasaby aňladýar, 1 belgi obýektiň tertip belgisi.

105. Obýekte berlen tükelleýiş belgisi aktiwleriň gelip gowuşy we çykyp gitmegi baradaky toparyň ygtyýarly agzasynyň gatnaşmagynda maddy jogapkär adam tarapyndan oňa žeton berkitmek, obýektde belgileriň saklanmagyny üpjün edýän reňk bilen ýa-da başga bir usul bilen belgini ýazmak arkaly görkezilmelidir.

106. Esasy serişdeler çylşyrymly obýekt (gurluş taýdan birleşdirilen predmetler toplumy) bolup durýan bolsa, ýagny, bilelikde bir bitewi predmet bolýan aýrybaşga bölekleri (gurluş predmetleri) öz içine alýan bolsa, onda şunuň ýaly bölegiň her birinde (gurluş predmetinde) esasy serişdä (çylşyrymly obýekte, gurluş taýdan birleşdirilen predmetler toplumyna) berlen tükelleýiş belgisi görkezilmelidir.

107. Esasy serişdelere berlen tükelleýiş belgisi onuň edarada saklanýan wagtynyň bütin dowamynda oňa berkidilýär. Buhgalterçilik hasaba alnyşyndan çykarylan esasy serişdeleriň tükelleýiş obýektleriniň tükelleýiş belgileri hasaba almak üçin täze kabul edilen obýektlere berilmeýär.

108. Esasy serişdeleriň gelip gowşan senesinden başlap, onuň çykyp gidýän senesine çenli "Esasy serişdeleriň hasaba alynýan tükelleýiş kartoçkasy" ýöredilýär, ol boýunça ýazgy ýa-da tükelleýiş kitaby düzülýär we alnyp barylýar.

109. Esasy serişdeleriň gelip gowuşmagy, edaranyň içinde ondan-ona geçirilmegi we çykyp gitmegi Buhalterçilik hasaba alnyşynyň hasaplarynyň mysaly meýilnamasyna laýyklykda, degişli buhalterçilik ýazgylary bilen resmileşdirilýär.

7.2. Maddy däl aktiwleri hasaba almak

Maddy däl aktiwleri ykrar etmek

110. Maddy däl aktiw – tapawutlandyrylýan, monetar däl, fiziki görnüşi bolmadyk aktiw.

111. Maddy däl aktiw diňe şu ýagdýlarda ykrar edilmäge degişlidir:

a) kärhananyň aktiwden gelip çykan, garaşylýan geljekki ykdysady peýdalary aljakdygynyň ähtimallygy bar bolanda;

b) aktiwiň özüne düşýän gymmaty ygtybarly ölçenende.

112. Maddy däl aktiwe ilkibaşda özüne düşýän gymmaty boýunça baha berilýär.

113. Aýratyn satyn alnan maddy däl aktiwiň özüne düşýän gymmaty şulary öz içine alýar:

intellektual işiň netijesine ýa-da aýrybaşgalaşma serişdesine bolan aýratyn hukugy bermek (satyn almak) hakynda şertnama laýyklykda hukuk eýesine (satyja) tölenýän pul möçberleri;

bellige alyş ýygymlary, döwlet paçlary, patent paçlary we maddy däl aktiwleriň obýektlerine bolan aýratyn (emläk) hukugyny satyn almak (almak) hukugy bilen baglanyşykly geçirilen beýleki şoňa meňzeş tölegler;

onuň üstünden maddy däl aktiwleriň obýekti satyn alnan araçy gurama tölenen hak-heşdekler;

maddy däl aktiwleriň obýektini satyn almak (döretmek) bilen baglanyşykly maglumat we geňiş hyzmatlary üçin tölenen pul möçberleri.

114. Işläp taýýarlamaalaryň (ýa-da içkerki taslamanyň çäklerinde işläp taýýarlamaalaryň tapgyryny amala aşyrmagyň) netijesi bolan maddy däl aktiw diňe kärhananyň aşakda sanalyp geçilýänleriň ählisini görkezip bilen ýagdaýynda ykrar edilmäge degişlidir:

a) maddy däl aktiwiň döredilmegini tamamlamagyň ony peýdalanyp ýa-da ýerläp bolar ýaly tehniki taýdan amala aşyrrarlyklydygyny;

b) maddy däl aktiwi döretmegi we peýdalanmagy ýa-da ony ýerlemegi tamamlamak maksadyny;

ç) maddy däl aktiwi peýdalanmak ýa-da ýerlemek ukybyny;

d) maddy däl aktiwiň ähtimal bolan geljekki ykdysady peýdalary nähili döretjekdigini. Bularan başga-da, kärhana maddy däl aktiwiň önümi üçin bazaryň bardygyny ýa-da, eger bu aktiwi içkerki maksatlar üçin peýdalanmak göz önünde tutulýan bolsa, şunuň ýaly maddy däl aktiwiň peýdalydygyny;

e) maddy däl aktiwi işläp taýýarlamagy tamamlamak, peýdalanmak ýa-da ýerlemek üçin ýeterlik tehniki, maliýe we gaýry serişdeleriň bardygyny;

ä) maddy däl aktiwi işläp taýýarlamagyň barşynda maddy däl aktiwe degişli harajatlary ygtybarly ölçemäge ukyplydygyny.

115. Edara tarapyndan döredilen maddy däl aktiwiň özüne düşýän gymmaty maddy däl aktiwiň ykrar etme ölçeglerini birinji gezek kanagatlandyryp başlan senesinden amala aşyrylan harajatlaryň möçberine deňdir.

116. Özbaşdak döredilen maddy däl aktiwiň özüne düşýän gymmatyna bu maddy däl aktiwi döretmek, öndürmek we ýolbaşçylaryň maksatlaryna laýyklykda ulanmaga taýýarlamak üçin zerur bolan ähli göni harajatlar goşulýar. Göni harajatlaryň mysallary şulardan ybaratdyr:

a) maddy däl aktiw döredilende peýdalanylan ýa-da sarp edilen materiallar we hyzmatlar üçin harajatlar;

b) maddy däl aktiwi döretmek bilen baglanyşykly ýüze çykýan, işgärlere hak-heşdek tölemek üçin harajatlar;

ç) edara görnüşli taraplary hasaba aldyrmak üçin zerur bolan tölegler;

d) maddy däl aktiwleri döretmek üçin peýdalanylan patentleriň we ygtyýarnamalaryň ulanyş tutumy.

117. Ylmy barlaglar üçin (ýa-da içerki taslamanyň çäklerinde barlaglaryň tapgyryny amala aşyrmak üçin) harajatlar olaryň ýüze çykan pursatynda çykdaýj hökmünde ykrar edilmäge degişlidir.

118. Eger-de maddy däl aktiwiň tölegi boýunça möhleti soňa süýşürme karz bermegiň adaty şertleriniň çäklerinden çykýan bolsa, şunuň ýaly aktiwiň özüne düşýän gymmaty pul serişdeleri bilen haýal etmän tölenen şertindäki bahanyň ekwiwalentine deňdir. Bu pul möçberi bilen tölegleriň umumy möçberiniň arasyndaky tapawut karz berilýän möhletiň bütin dowamynda göterim çykdaýjylary hökmünde ykrar edilýär, onuň döwlet býujet edaralary üçin maliýe hasabatlylygynyň "Karzlar boýunça harajatlar" milli standartynda göz önünde tutulan maýalaşdyrmak tertibine laýyklykda maýalaşdyrylýan ýagdaýlary muňa girmeýär.

119. Eger maddy däl aktiw mugt ýa-da döwlet subsidiýasynyň kömegi bilen nominal öwezi dolunyp satyn alnan bolsa, onda edara bu aktiwi ilki başda, aktiwi bellenen maksady boýunça peýdalanmaga taýýarlamaga gönüden-göni degişli bolan islendik harajatlary goşmak bilen, nominal gymmaty boýunça ykrar edýär.

120. Bir ýa-da ondan köp maddy däl aktiwler pul däl aktiwiň ýa-da aktiwleriň ýerine ýa-da pul we pul däl aktiwleriň utgaşmasynyň ýerine satyn alnyp bilner. Şunuň ýaly maddy däl aktiwiň ilki başky gymmatyna adalatly gymmaty boýunça baha berilýär, şu ýagdaýlar muňa girmeýär, haçanda:

çalyşmak amalynyň täjirçilik mazmuny ýok bolanda; ýa-da

alnan aktiwiň hem, berlen aktiwiň hem adalatly gymmatyna ygtybarly baha berip bolmaýan bolsa.

121. Eger-de satyn alnan aktiwe adalatly gymmaty boýunça baha berilmeýän bolsa, onuň ilki başky gymmaty berlen aktiwiň balans gymmaty boýunça kesgitlenýär.

122. Ilkibaşda ykrar etmeden soň edara soňundan ähli maddy däl aktiwlere, toplanan ulanyş tutumynyň we gymmatyň gaçmagyndan toplanan ýitgileriň ähli möçberini aýyrmak bilen, hakyky harajatlar boýunça baha bermegi amala aşyrýar.

123. Her bir hasabat döwrüniň ahyrynda edara aktiwiniň mümkin bolan gymmatynyň gaçmagynyň alamatlarynyň bardygyny ýüze çykarýar.

124. Maddy däl aktiwlere Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda gaýtadan baha berlip bilner.

Maddy däl aktiwleriň ulanyş tutumyny hasaplamak

125. Maddy däl aktivi hasaba almak onuň peýdaly ulanylýan möhletine baglydyr.

126. Maddy däl aktiwiniň peýdaly ulanylýan möhleti edaranyň özi tarapyndan kesgitlenýär we oňa her hasabat ýylynyň ahyryndan seýrek bolmadyk döwürde seljerme geçirilýär. Peýdaly ulanylýan möhletini kesgitlemek mümkin bolmadyk maddy däl aktiwler boýunça ulanyş tutumy on ýylyň dowamynda hasaplanyp ýazylýar.

127. Maddy däl aktiwiniň peýdaly ulanylýan möhleti kesgitlenende edara şu ýagdaýlary hasaba alýar:

a) bu aktiwiniň kärhana tarapyndan peýdalanylmagy göz önünde tutulýan ugry we beýleki ýolbaşçylyk edýän toparyň bu aktivi netijeli dolandyrmaga ukyby;

b) şu aktiwe degişlilikde önümiň adaty peýdalanyş tapgyry we şonuň ýaly peýdalanylýan meňzeş aktiwleriň peýdaly ulanylýan möhletine berilýän hasaplama bahalar barada umumy elýeter bolan maglumat;

ç) könelmegiň tehniki, tehnologik, täjirçilik we beýleki görnüşleri;

d) görkezilen aktiwiniň hereket edýän pudagynyň durnuklylygy we aktiw tarapyndan öndürilen önümlere ýa-da hyzmatlara bazar isleginiň üýtgemegi;

e) bäsdeşleriň ýa-da mümkin bolan bäsdeşleriň çak edilýän hereketleri;

ä) bu aktiwden garaşylýan geljekki ykdysady peýdalary almak üçin talap edilýän, şu aktivi saklamak we oňa hyzmat etmek üçin harajatlaryň derejesi, şeýle hem kärhananyň harajatlaryň şunuň ýaly derejesini üpjün etmäge ukyby we taýýarlygy;

f) şu aktiwe gözegçilik edilýän döwrüň bolmagy we bu aktivi peýdalanmak boýunça hukuk ýa-da şoňa meňzeş çäklendirmeler, mysal üçin, degişli kärende şertnamasynyň möhletiniň tamamlanýan senesi; we

g) degişli aktiwiniň peýdaly ulanylýan möhletiniň kärhananyň beýleki aktiwleriniň peýdaly ulanylýan möhletine baglylygy.

128. Maddy däl aktiwiniň ulanyş tutumyny hasaplamak bu aktiwiniň peýdalanmak üçin elýeter bolan pursatyndan, ýagny, onuň ýerleşýän ýeriniň we ýagdaýynyň ony ýolbaşçylaryň maksadyna laýyklykda peýdalanmaga mümkinçiligi üpjün edýän mahalyndan başlanýar. Ulanyş tutumyny hasaplamak şu aşakdaky seneleriň haýsy ir bolsa, şonda bes edilýär:

degişli milli standarta laýyklykda, şu aktiwiniň ýerlemek üçin niýetlenen topara bölünen (ýa-da ýerlemek üçin niýetlenen hökmünde topara bölünen çykyp gidýän topara goşulan) senesinde;

ony ykrar etmegiň bes edilen senesinde.

129. Aktiwiň ulanyş tutumy hasaplanylýan ululygyny onuň peýdaly ulanylýan döwrüniň bütin dowamynda zygyderli esasyda paýlamak üçin ulanyş tutumyny hasaplamagyň gönümel usuly ulanylýar.

130. Maddy däl aktiwiň ýatyryş gymmaty nola deňdir.

131. Her bir döwür üçin hasaplanylýan ulanyş tutumy peýdanyň ýa-da ýitginiň düzüminde ykrar edilmelidir, milli standartyň ony beýleki aktiwiň balans gymmatyna goşmaga rugsat edýän ýa-da talap edýän halatlary muňa girmeyär.

132. Maddy däl aktiwiň ulanyş tutumyny hasaplamak aktiwiň peýdalanylmagynyň bes edilmegi bilen bes edilmeýär, aktiwiň ulanyş tutumynyň doly hasaplanan ýa-da onuň "Ýerlemek üçin niýetlenen uzak möhletli aktiwler" maliýe hasabatlylygynyň milli standartyna laýyklykda, ýerlemek üçin niýetlenen topara bölünen (ýa-da ýerlemek üçin niýetlenen hökmünde topara bölünen çykyp gidýän topara goşulan) halatlary muňa girmeyär.

Maddy däl aktiwleri ykrar etmegi bes etmek

133. Maddy däl aktiwi ykrar etmek:

ol çykyp gidende; ýa-da

onuň peýdalanylmagyndan ýa-da çykyp gitmeginden geljekde hiç hili ykdysady peýdalara garaşylmaýan mahalynda bes edilýär.

134. Maddy däl aktiwi ykrar etmegi bes etmegiň netijesinde ýüze çykýan peýda ýa-da ýitgi, çykyp gitmeden arassa gelip gowuşmalar (eger olar bar bolsa) bilen şu aktiwiň balans gymmatynyň arasyndaky tapawut hökmünde kesgitlenýär. Olar aktiwi ykrar etmegiň bes edilen pursatynda peýdanyň ýa-da ýitginiň düzüminde ykrar edilmäge degişlidir.

135. Ulanyş tutumy doly hasaplanylýan maddy däl aktiwleri hasapdan öçürmek edaranyň özi tarapyndan amala aşyrylýar. Doly ulanyş tutumy hasaplanylýan maddy däl aktiwler, ýokarda durýan guramanyň (eger ol bar bolsa) rugsady bilen hasapdan öçürilýär, ýokarda durýan guramasy bolmadyk edaralar özbaşdak hasapdan öçürýärler.

Maddy däl aktiwleriň hasaba alnyşyny resmileşdirmek

136. Maddy däl aktiwleriň buhgalterçilik hasaba alnyşynyň birligi tükelleýiş obýekti bolup durýar.

137. Belli bir özbaşdak wezipeleri ýerine ýetirmek üçin niýetlenen, intellektual işiň netijelerine aýratyn hukularyň edaranyň hasabyna alynmagyny göz önünde tutýan bir patentden, şahadatnamadan, şertnamadan ýa-da Türkmenistanyň kanunçylygynda bellenen başga tertipde gelip çykýan hukuklaryň jemi maddy däl aktiwleriň tükelleýiş obýekti hasap edilýär.

138. Intellektual işiň birnäçe goralýan netijelerini (kinofilm, beýleki audiowizual eserler, teatr-tomaşa oýunlary, multimediyä önümi, ýeke-täk tehnologiýa we ş.m.) öz içine alýan çylşyrymly obýekt maddy däl aktiwleriň tükelleýiş obýekti hökmünde ykrar edilýär.

139. Jikme-jik hasaba alnyşy guramak we alyp barmak maksady bilen, maddy däl aktiwleriň tükelleýiş obýektiniň her birine tükelleýiş tertip belgisi berilýär, ol hasaba alynýan döwrüň bütin dowamynda oňa berkidilýär.

140. Çykyp giden (hasapdan öçürilen) maddy däl aktiwleriň tükelleýiş obýektleriniň tükelleýiş belgileri, hasaba almak üçin täze kabul edilen maddy däl aktiwlere berilmeyär.

141. Tükelleýiş belgisiniň birinji sekiz belgisi jikme-jik hasaby, soňky belgiler (zerurlygyna görä) maddy däl aktiwiniň tertip belgisini aňladýar. Mysal üçin, 611341016 tükelleýiş belgisi "Maddy däl aktiwler" 61134101 jikme-jik hasaby aňladýar, 6 belgi obýektiň tertip belgisidir.

142. Maddy däl aktiwiniň gelip gowşan senesinden başlap, onuň çykyp gidýän senesine çenli "Maddy däl aktiwleriň hasaba alynýan tükelleýiş kartoçkasy" ýöredilýär, ol boýunça ýazgy ýa-da tükelleýiş kitaby düzülýär we alnyp barylýar.

143. Maddy däl aktiwler bilen amallary hasaba almak Buhgalterçilik hasaba alnyşynyň hasaplarynyň mysaly meýilnamasyna laýyklykda, degişli buhgalterçilik ýazgylary bilen resmileşdirilýär.

7.3. Maýa goýum emlägini hasaba almak

Maýa goýum emlägini ykrar etmek

144. Ilkibaşda ykrar edilende maýa goýum emlägi özüne düşýän gymmaty boýunça, ýagny hakyky harajatlar boýunça görkezilýär.

145. Satyn alnan maýa goýum emläginiň özüne düşýän gymmatynyň düzümine satyn alnan bahasy we islendik göni harajatlar goşulýar.

146. Eger obýektiň bir bölegi kärende tölegini almak ýa-da maýany artdyrmak üçin, beýleki bölegi bolsa dolandyryş maksatlary üçin peýdalanylýan bolsa we şunuň ýaly obýektler biri-birine bagly bolmazdan ýerlenip bilinýän bolsa, edara obýektiň görkezilen böleklerini aýratynlykda hasaba alýar. Eger obýektiň böleklerini aýratynlykda ýerläp bolmaýan bolsa, obýekt diňe onuň ujypsyz bölegi dolandyryş maksatlary üçin niýetlenen halatynda maýa goýum emläginiň obýekti diýip hasap edilýär.

147. Maýa goýum emlägini soňundan hasaba almagy edara, toplanan ulanyş tutumynyň we gymmatyň gaçmagyndan toplanan ýitgileriň ähli möçberini aýyrmak bilen, özüne düşýän gymmaty boýunça amala aşyrýar.

148. Her hasabat döwrüniň ahyrynda edaranyň özi aktiwiniň gymmatynyň gaçmagynyň mümkin bolan alamatlaryny özbaşdak ýüze çykarýar.

149. Maýa goýum emläginiň obýektlerine Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda gaýtadan baha berlip bilner.

Maýa goýum emläginiň ulanyş tutumyny hasaplamak

150. Maýa goýum emläginden ulanyş tutumy hasaplanylanda ulanyş tutumyny hasaplamagyň gönümel usuly ulanylýar.

151. Edaranyň maýa goýum emläginiň ýatyryş gymmaty nola deňdir.

152. Maýa goýum emläginiň peýdalý ulanylýan möhleti edaranyň esasy serişdeleri üçin göz önünde tutulan ýörelgelere laýyklykda kesgitlenýär.

153. Maýa goýum emläginiň boş duran ýa-da işjeň peýdalanylmaýan we çykyp gitmek üçin saklanýan halatynda ulanyş tutumyny hasaplamak ol doly tamamlanýança bes edilmeyär.

Maýa goýum emlägini ykrar etmegi bes etmek

154. Maýa goýum emlägi toparyna geçirmek ýa-da ondan çykarmak onuň maksadynyň üýtgeýän wagtynda amala aşyrylmalydyr. Maýa goýum emlägini esasy serişdeler ýa-da ätiýaçlyklar toparyna geçirmek we tersine geçirmek geçirilýän obýektleriň balans gymmatyny üýtgetmezden amala aşyrylýar.

155. Maýa goýum emlägini ykrar etmek onuň çykyp gidýän ýa-da ulanyşdan gutarnykly çykarylýan pursatynda we çykyp gitmeginden geljekde hiç hili ykdysady peýdalara garaşylmaýan wagtynda bes edilýär.

156. Gozgalmaýan maýa goýum emläginiň çykyp gitmegi satmak ýa-da beýleki döwlet edarasyna bermek ýoly bilen bolup geçýär.

157. Maýa goýum emläginiň çykyp gitmeginiň netijesinde ýüze çykýan girdejiler we çykdajylar çykyp gitmeden arassa gelip gowuşmalar bilen aktiwiň balans gymmatynyň arasyndaky tapawut hökmünde kesgitlenýär.

158. Maýa goýum emlägini hasapdan öçürmek esasy serişdeleriň hasapdan öçürilişi ýaly amala aşyrylýar.

Maýa goýum emläginiň hasaba alnyşyny resmileşdirmek

159. Maýa goýum emläginiň hasaba alnyşyny resmileşdirmek esasy serişdeleriň hasaba alnyşynyň resmileşdirilişine laýyklykda amala aşyrylýar.

7.4. Biologik aktiwleri hasaba almak

160. Ilkibaşda ykrar edilen pursatynda we her hasabat döwrüniň ahyrynda biologik aktiwe ýerlemek üçin çykdajylary aýyrmak bilen, adalatly gymmaty boýunça baha berilýär, adalatly gymmatyna ygtybarly baha berip bolmaýan ýagdaýlary muňa girmeyär.

161. Bazar bahalarynyň ýa-da beýleki gymmat boýunça görkezijileriniň bolmadyk ýagdaýynda aktiwe toplanan ulanyş tutumyny we gymmatyň gaçmagyndan çekilen ýitgileri aýyrmak bilen, özüne düşýän gymmaty boýunça baha berilýär (hakyky harajatlar boýunça hasaba alyş modeli).

162. Biologik aktiwleri ýerlemek we bermek esasy serişdeler bilen geçirilýän amallardaky ýaly hasaba alynýar.

163. Biologik aktiwler bilen geçirilýän amalary hasaba almak Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan tassyklan Buhgalterçilik hasaba alnyşynyň hasapalarynyň mysaly meýilnamasyna laýyklykda degişli buhgalterçilik ýazgylary we degişli ilkinji hasaba alyş resminamalary bilen resmileşdirilýär.

7.5. Ätiýaçlyklary hasaba almak

164. Ätiýaçlyklar – bu:

a) adaty işiň barşynda ýerlemek üçin niýetlenen;

b) şunuň ýaly ýerlemek üçin önümçilikde bolýan; ýa-da

ç) önümçiligiň we hyzmat etmegiň barşynda sarp ediljek çig mal ýa-da materiallar görnüşindäki aktiwlerdir.

165. Ätiýaçlyklara şular degişlidir:

satyn alnan we gaýtadan satmak üçin niýetlenen harytlar, mysal üçin, kärhana tarapyndan bölek söwda ulgamynda satyn alnan we gaýtadan satmak üçin niýetlenen harytlary goşmak bilen;

gaýtadan satmak üçin niýetlenen harytlar jaýlar, enjamlar we beýleki emläkler;

taýýar önüm ýa-da tamamlanmadyk önümçilik, önümçiligiň barşynda peýdalanmak üçin niýetlenen çig maly we materiallary goşmak bilen;

olar babatynda kärhananyň olar bilen baglanyşykly girdejileri heniz ykrar etmedik hyzmatlarynyň edilmegi üçin harajatlar (hyzmat bilen üpjün edijilerde).

166. Edaranyň ätiýaçlyklaryna özüne düşýän gymmaty boýunça baha berilýär.

167. Aýratyn ýagdaýlarda, Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň çözüdi boýunça, edara ätiýaçlyklara mümkin bolan ýerlemegiň arassa gymmaty boýunça baha berip biler.

168. Ätiýaçlyklaryň özüne düşýän gymmatyna satyn almak üçin ähli harajatlar, gaýtadan işlemek üçin harajatlar we ätiýaçlyklaryň gündelik ýerleşýän yerini we ýagdaýyny üpjün etmek üçin çekilen beýleki harajatlar goşulýar.

169. Ätiýaçlyklary satyn almak üçin harajatlar şulary öz içine alýar:

satyn alnan bahany;

gümrük pajyny we gaýry salgytlary (soňundan salgyt edaralary tarapyndan edara öwezi dolunýan salgytlardan başga); şeýle hem

daşamak, ýüklemek-düşürmek üçin harajatlary we harytlary, materiallary, işleri we hyzmatlary satyn almak bilen gönüden-göni baglanyşykly gaýry harajatlary.

Söwda nyrh arzanlatmalary, ýeňillikler we şoňa meňzeş gaýry maddalar satyn almak üçin harajatlar kesgitlenende aýrylmaga degişlidir.

170. Ätiýaçlyklary gaýtadan işlemek üçin harajatlar şulary öz içine alýar:

gönüden-göni önüm öndürmek bilen bagly bolan zähmet hakyny tölemek üçin göni harajatlary; şeýle hem

çig mal taýýar önüme gaýtadan işlenende ýüze çykýan, zygiderli paýlanan hemişelik we üýtgäp durýan goşmaça önümçilik çykdaýlary.

171. Karzlar boýunça harajatlar döwlet býujet edaralary üçin maliýe hasabatlylygynyň "Karzlar boýunça harajatlar" milli standartyna laýyklykda, ätiýaçlyklaryň özüne düşýän gymmatyna goşulýar. Başga ähli ýagdaýlarda şunuň ýaly çykdaýlar döwrüň çykdaýysyna degişli edilýär.

172. Ätiýaçlyklaryň özüne düşýän gymmatyny kesgitlemek üçin edara bölek satuw bahalary boýunça hasaba alyş usulyny ulanýar.

173. Ätiýaçlyklaryň, şeýle hem anyk taslamalar üçin öndürilen we bölünip goýlan harytlaryň we hyzmatlaryň özüne düşýän gymmaty anyk harytlaryň özboluşly tapawutlandyrylyşyny peýdalanmak bilen kesgitlenýär. Galan ätiýaçlyklaryň özüne düşýän gymmaty bolsa, ortaça ölçenen gymmat usulyny peýdalanmak bilen kesgitlenýär.

174. Edara aşakdaky ýaly ýagdaýlarda ätiýaçlyklaryň özüne düşýän gymmatyny şu görnüşde ykrar edýär:

beýleki döwlet edarasynan alnan ätiýaçlyklary – berilýän ätiýaçlyklaryň balans gymmaty boýunça;

beýleki taraplardan mugt alnan ätiýaçlyklary – ätiýaçlyklaryň adalatly gymmaty boýunça.

175. Edara üznüksiz hasaba alyş ulgamyny ulanýar.

176. Ätiýaçlyklary hasaba almak materiallaryň atlary we jogapkär adamlar boýunça mukdar we jem görnüşinde alnyp barylýar.

177. Ätiýaçlyklaryň saklanyşyny we hasaba alnyşyny dogry ýola goýmagy üpjün etmek maksady bilen, ammar hasaba alnyşyny degerli derejede guramak üpjün edilmelidir. Ätiýaçlyklar onuň üçin ýaramly ýörite jaýlarda (ammarlarda) saklanmalydyr. Ätiýaçlyklary ammar jaýlarynda ýerleşdirmegiň tertibi olary kabul etmek, bermek we tükelleýşi geçirmek boýunça amallaryň tiz geçirilmegini üpjün etmelidir. Maddy jogapkär adamlary çalyşmak, ammarlary tükellemek we döwlet edarasynyň ýolbaşçysy tarapyndan tassyklanýan kabul ediş-tabşyryş ykrar hatyny düzmek bilen geçirilmelidir.

Ätiýaçlyklaryň saklanýan ýeri agram ölçeyän enjamlary, ölçeg gurallary, ölçeg gaplary we beýleki gözegçilik abzallary bilen enjamlaşdyrylan bolmalydyr.

178. Ätiýaçlyklary hasaba almagyň esasy wezipeleri ähli maddy gymmatlyklaryň saklanyşyny we olaryň hereketine we dogry peýdalanylyşyna gözegçiligi üpjün etmek, ätiýaçlyklaryň we çykdaýlaryň bellenen kadalaryny berjaý etmek, peýdalanylmaýan, ýerlemek üçin niýetlenen materiallary öz wagtynda ýüze çykarmak, edaranyň ammarlarynda saklanýan galyndylar barada takyk maglumatlary almak bolup durýar.

179. Ammarda materiallary hasaba almak maddy jogapkär adam tarapyndan diňe olaryň atlary, sortlary we mukdary boýunça alnyp barylýar.

180. Buhgalterçilik gullugy maddy gymmatlyklaryň gelip gowuşusyna we ammarda saklanýan gymmatlyklaryň sarp edilişine yzygiderli gözegçiligi amala aşyrýar, şeýle hem materiallary hasaba almak boýunça öz ýazgylaryny ammarda alnyp barylýan ýazgylar bilen deňeşdirýär.

181. Daşlyklary, ýorgan-düşekleri, geým-gejimleri we aýakgaplary, dermanlary we sargy materiallaryny hasaba almak Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda alnyp barylýar.

182. Materiallaryň gelip gowuşusy, ondan-oňa geçirilişi we goýberilişi bilen bagly ähli amallar Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan tassyklanan ilkinji hasaba alyş resminamalary bilen resmileşdirilýär.

183. Ätiýaçlyklaryň gelip gowuşusy, edaranyň içinde ondan-oňa geçirilişi we çykyp gitmegi Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan tassyklanan

Buhgalterçilik hasaba alnyşynyň hasaplarynyň mysaly meýilnamasyna laýyklykda degişli buhgalterçilik ýazgylary bilen resmileşdirilýär.

184. Her bir hasabat döwrüniň ahyrynda edara aktiwiň mümkin bolan gymmatynyň gaçmagynyň alamatlarynyň bardygyny özbaşdak ýüze çykarýar.

7.6. Debitor algyny hasaba almak

185. Edaranyň debitor algysy – berlen harytlar we hyzmatlar üçin pul serişdelerini tölemek boýunça satyn alyjylaryň we buýrujylaryň edaranyň öňündäki borçnamalarydyr.

186. Edaranyň debitor algysy bir ýylyň dowamynda üzülmäge degişli bolan gysga möhletli alga we uzak möhletli alga bölünýär.

187. Edara debitor algysyna ilkibaşda adalatly gymmaty boýunça baha berýär, bu şertnamada görkezilen pul möçberine deňdir.

188. Debitor algy onuň bilen baglanyşykly girdejiniň ykrar edilen wagtynda ykrar edilýär.

189. Debitor algynyň emele gelşini şu resminamalar tassyklaýar:

harytlary ýerlemek, hyzmat etmek we işleri ýerine ýetirmek üçin şertnama;
edara tarapyndan ýazylyp berlen hasap-faktura;

ýerine ýetirilen işleriň we hyzmatlaryň edara we debitor tarapyndan gol çekilen ykrar haty we beýlekiler.

190. Kärendeçileriň, satyn alyjylaryň we buýrujylaryň debitor algysyny üzmek pul geçirmeleri, hyzmat etmek, işleri ýerine ýetirmek, haryt-maddy gymmatlyklary bermek görnüşinde ýa-da şertnamada görkezilen başga bir görnüşde geçirilip bilner.

191. Öňünden tölemek berlen hakujylar hökmünde hasaba alynýar, sebäbi çykdaýylar pul serişdeleriniň üpjün edijlere hakyky tölenen wagtyna garamazdan, olaryň degişli bolan hasabat döwründe görkezilýär.

192. Hakujylar harytlar (işler, hyzmatlar) bilen üpjün ediji tarapyndan borçnamalaryň ýerine ýetirilen pursatynda ýa-da şertnamanyň hereket edýän möhletiniň dowamynda deň derejede hasapdan öçürilýär (mysal üçin, kärende, ätiýaçlandyryş).

193. İlkibaşda ykrar etmeden soň edara debitor alga netijeli göterim möçberi usulyny ulanmak bilen, ulanyş tutumy alnan gymmaty boýunça baha berýär.

194. Debitor alga şu usul boýunça baha bermek ýylda ber gezekden seýrek bolmadyk döwürde, 31-nji dekabrdaky hasabat senesindäki ýagdaýa görä amala aşyrylýar.

195. Satyn alyjylaryň we buýrujylaryň:

şertnamada ýa-da kanunçylykda bellenen möhletde üzülmedik;

degişli kepillendirmeler bilen üpjün edilmedik algylary şübheli algylar diýip ykrar edilýär.

196. Debitor algynyň öz wagtynda töletdirilmegi üçin edaranyň baş buhgalteri we ýolbaşçysy jogapkärçilik çekýär.

197. Subsidiýalar boýunça debitor algy edaranyň hasaba alnyşynda serişdeleriň alnan pursatyndan olaryň Türkmenistanyň býujet kanunçylygyna laýyklykda şahsy we edara görnüşli taraplara tölenýän wagtynda görkezilýär.

198. Pensiýalary we döwlet kömek pullaryny tölemek üçin gönükdirilen serişdeler ilatyň durmuş goraglylygy ulgamynda düzgünleşdirmegi amala aşyran döwlet edarasynyň hasaba alnyşynda olaryň edaranyň hasabyna geçirilen pursatyndan pensiýalaryň we döwlet kömek pullarynyň şahsy taraplara tölenendigi barada hasabatlaryň esasynda hasapdan öçürilýän wagtyna çenli görkezilýär.

199. Edara täjirçilik işi boýunça debitorlar bilen hasaplaşyklary tükellemegiň netijesinde, tükelleýiş toparynyň ykrarhatyna laýyklykda edaranyň ýolbaşçysynyň kabul eden çözgüdiniň esasynda, satyn alyjylar we buýrujylar bilen şertnamalar boýunça şübheli algyny töletdirmek babatyndaky işiň netijelerini hasaba almak bilen, hasabat döwrüniň ahyrynda:

1) Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda, olary töletdirmek üçin talap arzasyny berip bolýan döwürde tölegiň ýa-da harytlary (işleri, hyzmatlary) ibermegiň möhletiniň geçirilen ýagdaýynda şübheli algylar boýunça ätiýaçlyk goruny döredip biler. Şunda her bir şübheli algy boýunça aýratyn hasaplar ýöredilip, şol möçberlerde ätiýaçlyklar hasaplanylýar. Debitorlar bilen býujet işi boýunça hasaplaşyklar boýunça ätiýaçlyk gory tassyklanandan býujetde göz önünde tutulan çäklerde döredilip bilner. Eger soňy bilen şübheli algylara degişli edilen debitor algy gaýtarylsa, onda şübheli algylar boýunça ätiýaçlyk goruny döretmek boýunça ozal ykrar edilen çykdajy dikeldilýär;

2) töletdirmäge umyt bolmadyk şu debitor algyny hasapdan öçürüp biler:

kazyýet tarapyndan ony töletdirmek talaby kanagatlandyrylmadyk ýagdaýynda;

şol sanda Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda, olary töletdirmek üçin hak isleýiş möhletiň geçendigi sebäpli;

onuň emläginiň ýeterlik daldigi bilen baglanyşykly, bergidar ýapylan wagtynda kanagatlandyrylmadyk algy, şeýle hem ýatyryş balansy tassyklanmazlygyndan öň karzdar tarapyndan yglan edilmedik algy;

borçnamanyň bergidaryň aradan çykan halatynda bes edilmegi, ýerine ýetirmek bergidaryň özüniň gatnaşmadyk ýagdaýynda geçirilip bilinmeýän bolsa ýa-da başga bir görnüşde bergidaryň şahsyýeti bilen bagly borçnama bolanda.

200. Tölenjegine umyt bolmadyk algyny ýapmak üçin şu döwürde doly peýdalanylmagy ätiýaçlyk gorunyň pul möçberleri soňky döwre geçirilýär. Şunda täze döredilýän ätiýaçlyk gory öňki döwürden geçirilen galyndyny hasaba alýar, tapawut bolsa hasabat döwrüniň çykdajylaryny hasaplap ýazmak hökmünde görkezilýär. Eger-de täze döredilýän ätiýaçlyk gory öňki döwürden geçirilen ätiýaçlyk gorunyň pul möçberinden az bolsa, artyk gelen möçber şu döwrüň çykdajylarynyň azalmagy hökmünde görkezilýär.

201. Ýitgi hökmünde hasapdan öçürilenden soň tölenjegine umyt bolmadyk debitor algy bergidaryň emläk ýagdaýy üýtgän halatynda ony töletdirmek mümkinçiligine syn etmek üçin hasapdan öçürilen pursatyndan soň 5 ýylyň dowamynda balansdan daşary hasapda görkezilýär.

7.7. Pul serişdelerini hasaba almak

202. Pul serişdeleri we olaryň ekwiwalentleri kassadaky, bankdaky hasaplaşyk hasaplaryndaky, ýoldaky, ýörite hasaplardaky, depozitlerdäki pul serişdelerini öz içine alýar.

203. Pul serişdeleri olaryň alnan pursatynda nominal gymmaty boýunça ykrar edilýär.

204. Edara tarapyndan pul serişdelerini peýdalanmak bellenen maksat boýunça amala aşyrylýar. Şu maliýe ýylynyň 31-nji dekabrynyň ahyryna çenli peýdalanylmandyk býujet serişdeleriniň galyndylary Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda peýdanylýar.

205. Hasaplar boýunça daşary ýurt pulundaky galyndylara hasabatlylygyň düzülen senesindäki ýagdaýa görä, daşary ýurt pulunyň hümmeti boýunça gaýtadan baha berilýär.

206. Hasabatlylygyň düzülen senesindäki ýagdaýa görä daşary ýurt pulundaky hasaplar boýunça galyndylara gaýtadan baha berlende ýüze çykýan hümmet taprawudy onuň ýüze çykan döwründe girdeji ýa-da çykdaýjy hökmünde ykrar edilýär.

207. Daşary ýurt pulundaky amallar hasaba alyşda Türkmenistanyň Merkezi bankynyň amalyň geçirilen senesinde bellän hümmeti boýunça görkezilmelidir.

208. Bank hasabynda pul serişdeleriniň bolmagy we olaryň peýdalanylmagy we depozitleri kabul etmek bilen baglanyşykly amallar bank hasaby şertnamasy bilen, şeýle hem Türkmenistanyň Merkezi bankynyň kadalaşdyryjy namalary bilen düzgünleşdirilýär.

209. Hasaplaşyk hasaby boýunça amallary hasaba almak ilkinji hasaba alyş resminamalarynyň we edaranyň şahsy hasabyndan göçürmeleriniň esasynda alnyp barylýar. Bankyň göçürmeleriniň ýanyna ilkinji resminamalar (töleg tabşyryklary, bank tarapyndan berilýän we bank amalyň geçirilendigini tassyklaýan memorial orderler) goşulýar.

210. Nagt pul serişdeleri we nagt däl hasaplaşyklar bilen geçirilýän amallary edara Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan tassyklanandan ilkinji hasaba alyş resminamalaryna hem-de Türkmenistanyň Merkezi banky tarapyndan tassyklanandan kadalaşdyryjy hukuk namalaryna laýyklykda amala aşyrylar.

211. Edaranyň kassasynda Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan her ýylda belleniýän möçberiniň çäklerinde nagt pul serişdeleri saklanyp biler.

212. Edaranyň kassasyndaky pul serişdeleriniň hasaba alnyşyny ýöretmek boýunça maddy jogapkär adam kassir bolup durýar, onuň borjuna şular girýär:

girdeji we çykdaýjy kassa orderleriniň dogry resmileşdirilendigini, gollaryň bardygyny we olaryň hakykylygyny, orderlerde sanalyp geçilýän goşundylaryň bardygyny barlamak;

pul serişdelerini kabul etmek ýa-da bermek;

kassa kitabynda kassa amallaryny bellige almak;

nagt pul serişdelerini banka tabşyrmak.

213. Edaranyň ýolbaşçysynyň çözüdi boýunça bu amallary geçirmäge edaranyň beýleki işgärleri hem çekilip bilner, şunda olar bilen doly maddy jogapkärçilik barada şertnama baglaşylmalydyr.

7.8. İşgärlere tölenýän hak-heşdekleri hasaba almak

214. Edaranyň wezipe sanawy Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda işgärlere bolan islegi, işgär sany, kär we hünär derejesi göz önünde tutulyp tassyklanylýar. Şunuň esasynda edaranyň özi özbaşdak umumy zähmet haky goruny paýlaýar, işgärleriň umumy sanyny, olaryň hünär düzümini kesgitleýär. Edara işgärlere hak tölemegiň we olaryň zähmetini höweslendirmegiň, goşmaça tölegleriň we goşmaça haklaryň görnüşlerini, ulgamyny belleýär.

215. Edaranyň şahsy düzümini hasaba almak işgärler bölüminiň başlygy tarapyndan alnyp barylýar. İş wagtynyň peýdalanyşyny hasaba almak tabellerde işe gelnendigini ýa-da gelinmändigini zygider bellige almak usuly bilen amala aşyrylýar.

216. Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda edaranyň öz işgärlerini ýeňillikli şertlerde ýaşaýyş jaýy bilen üpjün etmäge haky bardyr.

217. İşgärleriň her ýylky esasy rugsady (mundan beýläk – rugsat) tassyklanan tertibe laýyklykda berilýär. Şunda hasabat döwrüniň ahyryndaky ýagdaýa görä peýdalanylmadyk rugsadyň tölegi üçin ätiýaçlyk gory döredilýär. Ätiýaçlyk gorunyň möçberi şol ýylyň 31-nji dekabryndaky ýagdaýa görä rugsadyň peýdalanylmadyk günleri üçin rugsat tölegleriniň pul möçberini hasaplamak ýoly bilen kesgitlenýär.

218. Zähmet haky gorundan salgytlar we geçirimler Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda geçirilýär.

219. İşgärler edara Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda doly iş günü esasynda, zähmet ylalaşyklarynyň şertlerine laýyklykda bölekleýin, hemişelik, bir gezeklik ýa-da wagtlaýyn esasynda işlemek bilen hyzmat edýärler.

220. Zähmet hakyny tölemek üçin çykadjylar kesgitlenende işgär düzüminde görkezilenden ýokary bolmadyk hakyky işgär sany hasaba alnýar.

221. İşgärlere hak-heşdek tölemek boýunça amallary hasaba almak Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan tassyklanan degişli ilkinji hasaba alyş resminamalary bilen resmileşdirilýär.

7.9. Maliýe aktiwlerini hasaba almak

222. Ilkibaşda ykrar edilende maliýe aktiwlerine adalatly gymmaty boýunça baha berilýär, bu geleşigiň bahasy bolup durýar.

223. Maliýe netijesine ykrar etmek bilen adalatly gymmaty boýunça hasaba alynmaýan maliýe aktiwleri ilkibaşda ykrar edilende olary satyn almak ýa-da çykarmak bilen göni baglanyşykly geleşik boýunça harajatlary goşmak bilen, olaryň satyn alnan gymmaty boýunça görkezilýär.

224. Soňra edara şulary hasaba alýar:

adalatly gymmaty boýunça hasaba alynýan maliýe aktiwlerini - maliýe netijesine ykrar etmek bilen;

satmak üçin nagt bar bolan maliýe aktiwlerini – maýa ykrar etmek bilen adalatly gymmaty boýunça;

üzülyänçä saklanýan maliýe aktiwlerini – netijeli göterim möçberi usulyny ulanmak bilen, ulanyş tutumy alynýan gymmaty boýunça.

225. İşjeň bazar ýok bolanda adalatly gymmaty boýunça baha berilýän maliýe aktiwleri özüne düşýän gymmaty boýunça hasaba alynýar.

7.10. Daşary ýurt pulunyň hümmetiniň üýtgeýşiniň täsirini hasaba almak

226. Edaranyň ulanylýan puly manat bolup durýar.

227. Daşary ýurt pulundaky hasaplar boýunça amallary geçirmegiň we resmileşdirmegiň tertibi Türkmenistanyň daşary ýurt puluny düzgünleşdirmek hakyndaky kanunçylygyna laýyklykda amala aşyrylýar.

228. Daşary ýurt pulundaky amallar buhgalterçilik hasaba alnyşynda ilkibaşda görkezilende Türkmenistanyň Merkezi bankynyň amalyň geçirilen günündäki resmi hümmeti boýunça ulanylýan pulda görkezilýär. Şonuň bilen bir wagtda bu amallary hasaba almak hasaplaryň we tölegleriň geçirilen pulunda alnyp barylýar.

229. Her bir hasabat senesindäki ýagdaýa görä, edara hasaba alyşda:

Türkmenistanyň Merkezi bankynyň hasabat senesindäki resmi hümmetini peýdalanmak bilen gaýtadan hasaplanan daşary ýurt pulundaky pul maddalaryny;

Türkmenistanyň Merkezi bankynyň amalyň geçirilen senesindäki resmi hümmeti boýunça daşary ýurt pulundaky pul däl maddalary görkezýär.

7.11. Kärende amallaryny hasaba almak

230. Aktiwi maliýe kärendesini alan edara (kärendeçi) kärende möhletiniň başynda öz balansynda:

aktiwleriň obýekti hökmünde – maliýe kärendesiniň çäklerinde satyn alnan aktiwleri;

borçnama hökmünde – kärende bilen baglanyşykly borçnamalary ykrar edýär.

231. Aktiwler we borçnamalar kärendä alynýan emlägiň kärendäniň başlanýan senesindäki ýagdaýa görä adalatly gymmatyna deň bolan möçberde ykrar edilýär.

232. Maliýe kärendesine alnan aktiwe kärendeçi tarapyndan onuň özüniň ulanyş tutumy hasaplanýan aktiwleri üçin kabul edilen ulanyş tutumy syýasatyna laýyklykda, ulanyş tutumy hasaplanylýar.

233. Aktiwi maliýe kärendesine beren edara (kärendä beriji) aktiwi balansdan hasapdan öçürýär we kärendä berlen emlägiň kärendäniň başlanýan möhletindäki ýagdaýa görä adalatly gymmatyna deň bolan möçberde debitor bergi

ykrar edilýär. Maliýe kärendesine berlen esasy serişdäniň hasapdan öçürilen pursatyndan başlap, ulanyş tutumyny hasaplap ýazmak bes edilýär.

234. Az möçberdäki kärende tölegleriniň diskontirlenen gymmaty hasaplananda diskontirlemegiň hasaba alynýan faktory, eger ony kesgitlep bolýan bolsa, kärendäniň göz önünde tutulýan göterim möçberi bolup durýar. Eger kesgitlep bolmaýan bolsa, onda kärendeçiniň şu aktiw satyn almak üçin zerur bolan serişdeleri karz alanda tölemeli boljak alternatiw göterim möçberi peýdalanylýar.

235. Amal kärendesine berlen aktiwler edaranyň (kärendä berijiniň) balansynda hasaba alynýar.

236. Amal işinden alnan girdeji girdejiler we çykdaýylar barada hasabatda kärende möhletiniň dowamynda, eger beýleki ulgamlaryň çemeleşme peýdalanyjy tarapyndan peýda almagyň grafigini has laýyk görkezmegi üpjün etmeýän bolsa, gönümel usul bilen girdejileriň düzümünde görkezilýär.

237. Eger kärende şertnamasyny ylalaşmagyň we kärende şertnamasyny baglaşmagyň barşynda kärendä berijide ilkibaşky göni çykdaýylar ýüze çykýan bolsa, onda olar amal kärendesine berlen aktiwleriň düzümünde maýalaşdyrylýar we kärendeden alnan girdeji babatynda ulanylýan ýörelgeleri peýdalanmak bilen kärende möhletiniň bütin dowamynda harajatlar hökmünde hasapdan öçürilýär.

238. Eger kärhana kärendeçi bolup durýan bolsa, onda ol kärende töleglerini kärende möhletiniň bütin dowamynda, eger beýleki ulgamlaryň çemeleşme peýdalanyjy tarapyndan peýda almagyň grafigini has laýyk görkezmegi üpjün etmeýän bolsa, hatda kärende töleginiň şu esasyda geçirilmeýän ýagdaýynda hem, gönümel esasyda paýlanan çykdaýylar hökmünde ykrar edýär.

7.12. Maliýe borçnamalaryny hasaba almak

239. İlkibaşda ykrar edilende maliýe borçnamalaryna adalatly gymmaty boýunça baha berilýär, bu geleşigiň bahasy bolup durýar.

240. Maliýe netijesine ykrar etmek bilen adalatly gymmaty boýunça hasaba alynmaýan maliýe borçnamalary ilkibaşda ykrar edilende olary satyn almak ýa-da çykarmak bilen göni baglanyşykly geleşik boýunça harajatlary goşmak bilen, olaryň satyn alnan gymmaty boýunça görkezilýär.

241. İlkibaşda ykrar etmeden soň edara tarapyndan maliýe borçnamalaryna netijeli göterim möçberini peýdalanmak bilen ulanyş tutumy alynýan gymmat boýunça baha berilýär, maliýe netijesiniň hasabyna adalatly gymmaty boýunça hasaba alnan maliýe borçnamalary muňa girmeyär.

242. İşjeň bazar ýok bolanda adalatly gymmaty boýunça baha berilýän maliýe borçnamalary özüne düşýän gymmaty boýunça hasaba alynýar.

7.13. Kreditor bergini hasaba almak

243. Edaranyň kreditor bergisi edaranyň beýleki döwlet edaralaryny, edara görnüşli we şahsy taraplary goşmak bilen, beýleki taraplara tölemeli bolan, hojalyk amallarynyň netijesinde emele gelen pul möçberi hökmünde kesgitlenýär.

244. Edaranyň kreditor bergisi bir ýylyň dowamynda üzülmeli bolan gysga möhletli bergilere we uzak möhletli bergilere bölünýär.

245. Edaranyň ýolbaşçysynyň tükelleýiş toparynyň ykrar hatyna laýyklykda kabul edilen çözüdiniň esasynda edara hasabat ýylynyň ahyrynda kreditor bergini şu ýagdaýlarda hasapdan öçürýär:

karzdar ýapylan (ýatyrylan) halatynda;

karzdar tarapyndan bergi geçilende, bergiden boşatmak baradaky çözüň karzdaryň emläk eýesi tarapyndan ýa-da oňa ygtyýar berlen tarap tarapyndan kabul edilen şertinde;

ony töletdirmek talaby kazyýet tarapyndan kanagatlandyrylmadyk halatynda, şol sanda töletdirmek üçin hak isleýiş möhletiň tamamlanandygy sebäpli.

7.14. Baha berilýän gorlaryny hasaba almak

246. Baha berilýän gorlar şu ýagdaýlarda ykrar edilýär:

edarada geçen wakanyň netijesinde ýüze çykan borçnama (hukuk ýa-da tejribeden gelip çykýan borçnama) bar bolan halatynda;

borçnamany düzgünleşdirmek üçin ykdysady peýdalary özünde saklaýan serişdeleriň çykyp gitmeginiň gerek boljakdygy ähtimal bolanda; we

borçnamanyň ululygyna ygtybarly hasaplama baha bermegi geçirmek mümkin bolanda.

Eger bu şertler ýerine ýetirilmeyän bolsa, onda baha berilýän gorlar ykrar edilmeli däldir. Hukuk borçnamalary adatça şertnamanyň ýa-da kanunçylygyň täsiri netijesinde ýüze çykýar.

247. Ulanýş tutumy, aktiwleriň gymmatynyň gaçmagy we şübheli algylyklar baha berilýän gorlara degişli däldir, bu maddalar aktiwleriň balans gymmatyna düzediş bolup durýar.

248. Baha berilýän gor hökmünde ykrar edilen pul möçberi hasabat senesindäki ýagdaýa görä gündelik borçnamany üzmek üçin zerur bolan harajatlara berilýän in gowy hasaplama baha bolmalydyr.

249. Gündelik borçnamany üzmek üçin zerur bolan harajatlara berilýän in gowy hasaplama baha – bu edaranyň hasabat senesindäki ýagdaýa görä borçnamany üzmek üçin oýlanyşykly töläp biljek ýa-da şol senede üçünji tarapa geçirip biljek pul möçberidir.

250. Baha berilýän gorlar haçan hem bolsa bir wagt çekiljek harajatlar boýunça ykrar edilmeyär, sebäbi maliýe hasabatlylygy geljekde mümkin boljak ýagdaýy däl-de, hasabat döwrüniň ahyryndaky ýagdaýy görkezýär.

251. Baha berilýän gorlara ýylyň ahyrynda gaýtadan seredilýär we şol wagtdaky in gowy hasaplama baha bermäni görkezmek üçin olara düzediş girizilýär. Eger baha berilýän gorlar mundan beýläk ykrar etme ölçeglerine laýyk gelmeyän bolsa, onda olar ýatyrylýar.

7.15. Ätiýaçlyk gorlary hasaba almak

252. Her hasabat döwrüniň ahyrynda paýlanmadyk peýdanyň hasabyna ätiýaçlyk gorlar döredilýär, olar soňra:

Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda, Köpetdagyň eteklerinde we beýleki ýerlerde köp ýyllyk ekinleri ekmek we ösdürip ýetişdirmek üçin;

Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda, önümçilik we (ýa-da) harytlary (işleri, hyzmatlary) ýerlemek bilen gönüden-göni baglanyşykly beýleki çykdajylar üçin peýdalanylýar.

253. Uzak möhletli aktiwlere gaýtadan baha bermek üçin ätiýaçlyk gorlaryny edara Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň çözüdi boýunça uzak möhletli aktiwlere gaýtadan baha berlen ýagdaýynda emele getirýär.

7.16. Girdejileri we çykdajylary hasaba almak

254. Girdeji edara tarapyndan geljekki ykdysady peýdalary almak ähtimallygy bar bolanda ýa-da ygtybarly baha berip bolýan hyzmat mümkinçilikleri (serwis potensialy) bar bolan wagtynda ykrar edilýär.

255. Döwlet edarasy girdejileri hasaplap ýazmak usuly bilen ykrar edýär.

256. Edara girdejileri alyş-çalyş däl we alyş-çalyş amalaryndan, aktiwleri dolandyrmakdan alýar we beýleki girdejileri alýar, şeýle hem amal çykdajylaryny, býujet tölegleri boýunça, aktiwleri dolandyrmak boýunça çykdajylary we gaýry çykdajylary çekýär.

257. Alyş-çalyş däl amallar geçirilende edara serişdeleri alýar we onuň ýerine haýsydyr bir görnüşde öwez tölegini bermeýär.

258. Edara tarapyndan alnan ýa-da alynmaga degişli, onuň ýerine takmynan deň gymmaty bolan zady göni bermezden aktiwleri artdyrmak bolup duran, haýsydyr bir şertler bilen çäklendirilmedik ykdysady peýdalaryň ýa-da hyzmat mümkinçilikleriniň (serwis potensialy) jemi gelip gowuşmalary alyş-çalyş däl amallardan alynýan girdejiler bolup durýar.

259. Edaralaryň girdejileri aşakdaky ýaly alyş-çalyş däl amallardan emele getirilýär:

gündelik işi maliýeleşdirmek;

transfertleri we subsidiýalary almak;

hemaýatkärlik we haýyr-yhsan kömegini almak;

grantlary almak;

gaýry alyş-çalyş däl amallar.

260. Alyş-çalyş amaly bir tarapyň aktiwleri ýa-da hyzmatlary alýan ýa-da borçnamany üzýän we onuň ýerine gönüden-göni beýleki tarapa takmynan deň gymmaty berýän (esasan, harytlar, hyzmatlar ýa-da aktiwlerden peýdalanmak mümkinçiligi görnüşinde) amaly bolup durýar.

261. Edaralar harytlary (işleri, hyzmatlary) ýerlemekden girdejileri alyp bilerler, bu girdejiler Türkmenistanyň hereket edýän kanunçylygyna laýyklykda, olaryň ygtyýarynda galýar we býujetden bölünip berlen serişdelerden başga belli bir maksatlar üçin peýdalanylýp bilner.

262. Alyş-çalyş amallaryndan jemi girdeji alnan we alynmaga degişli pul möçberiniň adalatly gymmaty boýunça ölçenilýär.

263. İşleri we hyzmatlary ýerine ýetirmek bilen bagly jemi girdejiniň uzak möhletli häsiýeti bolup, amalyň hasabat senesindeki ýagdaýa görä, amalyň netijesine ygtybarly baha bermek mümkin wagtynda, ýagny, şu aşakdaky şertler ýerine ýetirilýän halatynda amalyň tamamlanyş derejesini hasaba almak bilen ykrar edilýär:

jemi girdejiniň ululygyna ygtybarly baha bermek mümkin bolanda;

amal bilen baglanyşykly ykdysady peýdalaryň ýa-da hyzmat mümkinçilikleriniň (serwis potensialy) edara gelip gowuşmak ähtimallygy bar bolanda;

hasabat senesindeki ýagdaýa görä amalyň tamamlanyş derejesine ygtybarly baha bermek mümkin bolanda;

amal bilen baglanyşykly çekilen harajatlara we onuň bilen baglanyşykly harajatlara ygtybarly baha bermek mümkin bolanda.

264. İşler we hyzmatlar boýunça jemi girdeji şu pursatlar boýunça gazanylan girdeji hökmünde ykrar edilýär:

anyk ýerine ýetirme – şertnamanyň (ylalaşygyň) şertlerine laýyklykda: ýa hyzmatlaryň edilip başlanan pursatynda ýa-da tamamlanan senesinde ýa-da hyzmatlar edilenden soň ýa-da şertnamanyň hereket edýän döwrüniň (hyzmatlaryň edilýän döwrüniň) dowamynda deň ölçegli;

deň ölçegli ýerine ýetirme – hyzmatlaryň edilen derejesini (tamamlanyş derejesini) hasaba almak bilen;

tamamlanan ýerine ýetirme ýa-da "taýýarlyk görerimi" usuly – hyzmatlaryň edilişine görä.

265. Jemi girdeji hyzmatlaryň edilýän we işleriň ýerine ýetirilýän hasabat döwürlerinde ykrar edilýär.

266. Salgytlaryň we býujete beýleki tölegleriň möçberlerini, şeýle hem ministrlikleriň we pudak edaralarynyň ýörite hasaplaryna geçirimleri hasaplap ýazmagy edara Türkmenistanyň kanunçylygyna laýyklykda amala aşyrýar.

267. Ýyl tamamlanandan soň döwlet edarasy girdeji hasaplaryny hasabat ýylynyň maliýe netijesine ýapmagy geçirýär.

268. Çykdaýylar ähtimal bolan we ygtybarly baha bermek mümkin bolan, aktiwiň azalmagy ýa-da borçnamalaryň artmagy bilen baglanyşykly ykdysady peýdalaryň ýa-da hyzmat mümkinçilikleriniň (serwis potensialy) azalmagynyň ýüze çykan wagtynda ykrar edilýär.

269. Edara çykdaýylary hasaplap ýazmak usuly bilen ykrar edýär.

270. Edara býujet serişdelerini tassyklanan býujetde göz önünde tutulan möçberlere we bellenen maksatlara laýyklykda sarp etmäge borçlydyr.

271. Edaranyň amal çykdaýylary şulary öz içine alýar: zähmet hakyny tölemek üçin, talap haklaryny tölemek boýunça çykdaýylar, hökmany pensiýa ätiýaçlandyrmasy, ätiýaçlyklar boýunça, iş saparlary üçin, uzak möhletli aktiwlerden ulanyş tutumyny almak boýunça, býujet bilen hasaplaşyklar boýunça, kärende boýunça çykdaýylar we gaýry amal çykdaýylary.

272. Ýyl tamamlanandan soň döwlet edarasy çykdaýy hasaplaryny hasabat ýylynyň maliýe netijesine ýapmagy geçirýär.

273. Edaranyň girdejilerini we çykdaýylaryny hasaba almak Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan tassyklan, Girdejileri we çykdaýylary emele getirmek boýunça usulýet maslahatlaryna laýyklykda amala aşyrylýar.

7.17. Önümçilik üçin harajatlary hasaba almak

274. Önümçilik we ätiýaçlyklary gaýtadan işlemek üçin harajatlar göni we goşmaça (gytaklaýyn) çykdaýylara bölünýär:

göni çykdaýylara önümiň birligi bilen gönüden-göni bagly harajatlar degişlidir: materiallar, önümçilik işgärleriniň, ylmy işgärleriň zähmet haklary we beýleki çykdaýylar, elektroenergiýa, hasabat ýylynyň önüminiň gymmatyna degişli edilýän geçen ýyllaryň harajatlary we gaýry göni harajatlar;

goşmaça (gytaklaýyn) çykdaýylara şular degişlidir: dolandyryş edarasynyň işgärleriniň we hyzmat edýän işgärleriň zähmet haklary, jaýlaryň kärendesi, ýyladyş, ýeňil abatlamak we gaýry gytaklaýyn çykdaýylar.

275. Goşmaça çykdaýylara paýlamak önümçilik (okuw) ussahanalarynda we çap önümleri taýýarlananda her aýda, kömekçi oba hojalygynda we okuw-tejribe hojalyklarynda bolsa ýylyň ahyrynda geçirilýär. Anyk şertlere baglylykda goşmaça çykdaýylar aýry-aýry önümler, oba hojalyk önüminiň görnüşleri ýa-da önümçilik pudaklary boýunça önümçilik işgärleriniň, ylmy işgärleriň we önümçilikde işleýän beýleki işgärleriň zähmet haklaryna deň ölçegli ýa-da harçlanan materiallar ýa-da göni harajatlaryň jemi boýunça paýlanýar.

276. Aýyň başynda önümçilik boýunça amallar görkezilende tamamlanmadyk önümçiligiň galyndysy önümçilik hasaba alnyşynyň hasaplaryna geçirilýär.

277. Hasabat döwrüniň ahyrynda galyndy, önümçilik hasaplaryndan taýýar önüme we aýyň ahyrynda tamamlanmadyk önümçiligiň galyndylaryny kesgitlemek üçin tamamlanmadyk önümçilige geçirilýär.

278. Önümçilik harajatlarynyň jikme-jik hasaba alnyşy taýýarlamaalaryň we gaýtadan işlemeleriň her bir görnüşi (daşlyk tikmek, ýangyç taýýarlamak, gök önümleri gaýtadan işlemek we taýýarlamaalaryň hem-de gaýtadan işlemeleriň beýleki görnüşleri) boýunça alnyp barylýar. Ekerançylyk boýunça bagbançylyk we bakjaçylyk üçin harajatlar aýratyn hasaba alynýar. Zerur bolan halatynda hasaba alyş aýry-aýry ekinler (däne, gök önümler, kartoşka, miweler we beýleki ekinler) boýunça alnyp barylýar. Maldarçylykda gara mallar, dowardarçylyk, doňuzdarçylyk, guşçylyk boýunça harajatlar aýratyn alnyp barylýar.

279. Synag enjamlaryny taýýarlamak boýunça jikme-jik hasaba alyş her bir synag enjamy boýunça alnyp barylýar.

280. Eger işler tamamlanandan soň synag enjamlary girdeji edilmän, sökülýän bolsa, onda ykrar haty düzülýär we enjam sökülende alnan materiallaryň, abzallaryň mümkin bolan peýdalanyş bahasy boýunça girdeji edilýär.

281. Materiallaryň ol ýa-da beýleki görnüşini taýýarlamaalar we gaýtadan işlemeler tamamlanandan soň degişli adamlaryň gol çekýän ykrar haty düzülýär,

onda gaýtadan işlenende ýa-da taýýarlamadan alnan gymmatlyklaryň sany, bu işler üçin harajatlar we olaryň özüne düşýän gymmaty görkezilýär. Ykrar haty edaranyň ýolbaşçysy tarapyndan tassyklanýar we şu hasapdan harajatlaryň pul möçberlerini ölçümäge we alnan gymmatlyklary degişli hasaplar boýunça girdeji etmäge hukuk berýän resminama bolup hyzmat edýär.

7.18. Arassa aktiwleri/maýany hasaba almak

282. Düýpli goýumlary maliýeleşdirmek düýpli goýumlar boýunça ýa-da daşarky karzlaryň we düýpli häsiýeti bolan bagly grantlaryň hasabyna taslamalar boýunça borçnamalary kabul etmäge serişdeler bölünip berlen halatynda ykrar edilýär.

283. Düýpli goýumlary maliýeleşdirmek degişli çykdaýylar ýaly ulgamlaryň esasynda, şol döwürleriň girdejileri hökmünde ykrar edilýär, ýagny, uzak möhletli aktiwni ulanyş tutumyny hasaplap ýazmak bilen bir wagtda uzak möhletli aktiwni satyn almak üçin düýpli goýumlary maliýeleşdirmek, şol aktiwni degişli bolan toparynyň ulanyş tutumy alynýan ölçegi boýunça hasaplanan möçberde, düýpli goýumlaryň maliýeleşdirilen möçberini sarp etmekden alnan girdejileriň hasabyna hasapdan ölçülýär.

284. Täjirçilik işiniň netijesinde alnan, geçen ýyllaryň paýlanmadyk peýdasy gurluşyk, önümçiligi giňeltmek, durkuny täzelemek, tehniki taýdan gaýtadan enjamlaşdyrmak, esasy serişdeleri täzelemek bilen baglanyşykly çykdaýylar we beýlekiler üçin peýdalanýar.

285. Geçen döwürleriň peýdalanylmandyk peýdasy kärhananyň önümçilik ösüşi üçin şu aşakdaky ugurlar boýunça peýdalanylýar:

hereket edýän önümçiligi tehniki taýdan gaýtadan enjamlaşdyrmak, durkuny täzelemek we giňeltmek boýunça harajatlary maliýeleşdirmek, täze desgalary gurmak;

ylmy-barlag işlerini geçirmek, enjamlary, abzallary satyn almak;

paýnamalary, obligasiýalary we beýleki gymmatly kagyzlary çykarmak we ýaýratmak bilen baglanyşykly çykdaýylar;

maýa goýum gaznalaryny, bilelikdäki kärhanalary, paýdarlar jemgyýetlerini we assosiasiyalary döretmek üçin gatançlar.